Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987
чылдың
июнь
17
среда
№ 140 (13440)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА) Тайбың болгаш ядролуг чепсекти дүжүрери дээш совет-америк поход Ленинградка дайынга удур митинг-биле эгелээн. Митинг аэродромга походтуң совет киржикчилериниң бо шимчээшкин талазы-биле америк эштерин уткуп алган черинге эрткен.

Ленсоветтиң күүскомунуң даргазының оралакчызы В. И. Матвиенко америк аалчыларга ленинградчыларның өмүнээзинден изиг байырны чедиргеш, совет улус тайбың болгаш ядролуг чепсекти дүжүрери дээш походту делегейниң дүшкүүрлуг чоруун чаварылдырарынче ийи чурттуң улустарының изиг чүткүлүнүң илергейлээшкинин кылдыр санап турар деп чугаалаан.

Америк киржикчилериниң удуртукчузу, Лос-Анжелес хоорайның башкызы Аллан Аффельт бодунуң саналынга ядролуг чепсек чок делегей дээш демиселге ийи чурттуң улустары боттарының күжениишкинин каттыштырар ужурлуг деп чугаалаан.

Походтуң киржикчилери Ленинград, Новгород, Калинин, Москва областарын эргээш, найысылалга ажылын доозар.

ХОСТУГ ҮЕ,

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫНЫҢ ЧӨП АЖЫГЛААР

Шагда-ла кылганындан херимнери буступ кээп дүжер деп барган, иштинде спортчу шөлдериниң чүгле изи артып калган стадион. «Бо чүге мынчап барганыл?» деп спорт талазы-биле харыылап турар харыысалгалыг эштен айтырар бис. Ол дүжүнге безин какпас. Ажыл-агыйның удуртулгазы стадион септеп алыр акша-хөреңги чогун, спорт ажылынче кандыг-даа кичээнгей салбазын чугаалаар.

Ынчалза-даа дедир база болгулаар. Аянныг, чараш кылдыр херимнээп, даштын ногаанчыдып каан спорт шөлдери, аянчок дериглиг дыштаныылга комплекизи. Ында ажыл дыка эки тургустунган бөөр дээн бодал башка кире дүжер. Спорт чөвүлелиниң даргазындан кандыг хемчеглер алдынып турарын сонуургаар бис. Байырлалдарда эрткен маргылдааларның санын адап каар.

Ажылчы чонунуң хостуг үезин чөп эрттирер, ону чүтлөкампания хевирлиг болдурарындан ыштунарын чер-черлерде партия организациялары чедип ап, аңаа политиктиг удуртулганың шынарын кайда-даа эде тургузуп турар.

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң партия комитеди бо талазы-биле элээн көскү ажылдарны кылган. Суурда аныяктарның хостуг үезинде шеф ажылын организастап тургаш, чаа спортчу комплексти тудуп алган. Ында спортчу маргылдаалар эрттирер шөлдерден аңгыда, чайгы үеде концерт, лекция, беседа кылыптар аргалыг ногаан театрны база кылган. Суурда хөй-ниити организацияларының күжүн мөөңнеп, культура-массалыг хемчеглерниң ажылының шынарын экижидерин чедип ап турар.

Кайда-ла чоннуң дыштаныылгазын эки организастаан болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозу каш чылдар мурнуунда күрүне мурнунга хөй өрелиг совхозтарның санынга кирип турган. Кижилер-биле ажылды шын тургузуп, күш-ажыл биле дыштаныылганы таарыштыр организастаанындан Кур-Чер суурда корум-чурум экижип, республикада шыырак экономикалыг совхоз болу берген. Мында «Хүреш» деп стадионну чүгле херимнеп каан эвес, ооң спортчу шөлдерин шалалаан. Суурнуң спортчу комплекизи чоннуң ёзулуг дыштаныылга одаа болу берген.

Республика төвүнден кыдыг-кызыгаар черде чыдар Мөңгүн-Тайгада ыяш айтырыы дыка берге. Аңаа бодаарга, Сүт-Хөл район төп зонага хамаарыжып турар. Ук ийи районга спорт залдарын деңге тудуп эгелээн. Мөңгүн-тайгажылар спорт залын тудуп албышаан, көрүштүг стадионну база ажыглалга киирген. А Сүт-Хөлдүң ындыг спорт залы амга чедир ажыглалга кирбээн. Ынчалза-даа Каа-Хемниң «Совет Тыва», Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозтары, Самагалдайның транспорт бүдүрүлгези спортчу оюннарны доктаамал эрттирип, ында ажылдарны хөй-ниити организациялары план ёзугаар чорудуп турар.

Кызыл, Каа-Хем районнарының ийи ажыл-агыйларында чоннуң хостуг үезин эки эрттирип турарын айыттывыс. Ынчаарга ук черлериң өске ажыл-агыйларында байдал кеңгүс өске. Чоннуң хостуг үези чөп организастаарының хемчеглери чамдыктарында канчап экил, а өскелерде чүге четпейн турарын партия райкомнары деңнелге кылып, мурнакчы арга-дуржулганы чер-черге нептеретпейн турары эldeптиг. Ол ышкаш Бии-Хем, Таңды районнарының чурттакчылыг суурларында ажылчы чоннуң хостуг үезин шын организастаарын чогуур негелдеге тургуспаан.

Чоннуң хостуг үезин комплекстиг эрттиреринче сагыш салбас, чүгле дыштаныылга хүннеринде спортчу маргылдаалар, шынары ындыг-ла эки эвес концерттер көргүзери-биле кызыгаарланып каар чорук шын эвес. Чоруттунуп турар хемчеглерни массалыг болдурары кол чүүл. «Авам, ачам база бодум—спортчу өг-бүле бис» деп спортчу маргылдаалар, бөдүүн хевирлиг сценарийлерлиг янзы-бүрү темалыг кежээлер, экскурсиялар болгаш өске-даа ажылдарны амдаа эчизинге чедирип алган черлер ховар. Оон ыңай ажылчыннар шөлээзиниң үезинде оларга дыштаныырынга таарымчалыг байдалдарны чамдык черлерде чүгээр тургусса-даа, хөй-хөй бүдүрүлге коллективтеринде, совхозтарда планнап безин албаан болгулаар.

Чер-черлерде культура одаглары чоннуң дыштаныылгазының ёзулуг одаа болур хүлээлгезин күүсетпейн баар таварылгалар ам-даа бар. Чижээ, Тожу районнуң культура албан черлериниң ажылы сөөлгү үеде сандаргай байдалда. Ол ышкаш Дөң-Терезин, Нарын, Шуурмак кодээ культура бажыңнарында байдал дүвүренчиг. Тус черлерде партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары негелдени тургуспаан болгаш оларга практиктиг дуза чедирбээниинден мындыг байдал тургустунган.

Чамдык культура албан черлериниң ажылдакчылары чоннуң дыштаныылгазын чүгле концерттер-биле кызыгаарлаар хөөннүг. Эде тургустунуушкуннуң үезинде мындыг стиль канчап-даа таарышпас. Дыштаныылга кежээлерин комплекстиг, тус черниң амыдыралынга дүүштүр, янзы-бүрү хевирлерлиг чорудуп турар культура черлериниң саны дыка эвээш. Чадаана, Туран, Кызыл-Мажалыктың культура бажыңнарында кылдынып турар хемчеглер эки деп санадып турар. Чижээ, Чадаана хоорайның Культура бажыңынга «Сеңээ бистиң күш-ажылчы белээвис!» деп фотоконкурстуң темазы—күш-ажылдың кижилери. «Фронтучу чылдарның ырлары», «Найыралдың маршруттары-биле» деп темалыг кежээлер хүннүң айтырыынга дүгжүп, интернационалчы угланыышкынныг болганы-биле чоннуң макталын чедип алган. Туранның Культура бажыңынга эрткен «Алкогольдан кичээниңер!», «Угаан-сарыылды шажыыга удур» деп аас журналдары база кижизидикчи утка-шынарлыг болган. Ол ышкаш Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңынга номчулга конференциялары, аас журналдары болгаш өске-даа хемчеглериниң тематиказы калбарып бар чыдар.

Шак ындыг, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап турар культура албан черлериниң мурнакчы дуржулгазын чер-черге нептередирин чедип алыр херек. Ыланңгыя районнуң төп Культура бажыңының эки кылган ажылын кодээ черге чүге эрттирип болбазыл? «Хемчиктиң аялгалары» деп агиткультбригада бир мындыг үнүүшкүн кылган. Аразында социалистиг чарыштың сүт-бараан фермаларының саанчылары, инекчилери болгаш бызаа ажаакчылары-биле «төгерик столду» эрттирген. Аңаа «Искра» биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның ийи сүт-бараан фермазының ажылчыннары киришкен. Мону кылырда өскээртен тускай сценарий болгаш белеткеп каан программа келбээн. Агиткультбригада кежигүннери тус черниң байдалынга таарыштыр бүгү чүүлдү боттары белеткеп алган.

Ажылчы чоннуң шөлээ үези—чай болгай. Мооң-биле кады чамдык культура одагларының кады «дыштаны» бээри хаая эвес. Бо үеде дыштаныылганы улам сайзыраңгайжыдары негеттинер. Ынчангаш партия организациялары тускай планны тургузуп, чоннуң хостуг үезин ажыктыг кылдыр эрттирерин чедип алыр сорулгазын уттуп болбас ужурлуг.

ШЕВЕРЛЕКЧИ

Улуг Октябрьның 70 чылынга алдар болдурган чарышты Екатерина Бизяеваның шеверлекчилер бригадазы бо хүннерде улам калбартып турарлар.

Ол шеверлекчилер Кызылда кооператив бажыңының өрээлдеринде ажылдап эгелээннер. Бригаданың мурнакчы ажылчыны, СЭКП кежигүнү Анна Доржатпааевна Ооржак он ажыг аныяктар-биле бешки каъттың өрээлдеринде шалыпкын ажылдап, ханаларны бедик шынарлыг шеверлеп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы шеверлекчи Анна Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БИСТИҢ ААЛЧЫЛАРЫВЫС

Дүүн Моол Арат Республиканың Убса-Нүр аймааның төлээлери бистиң республикага июнь 17—20 хүннеринде Кызылга эртер «Азия төвү» спортчу маргылдааларга киржири-биле чедип келген. Бөлүктү аймактың спорт комитединиң даргазы Ц. Шарав удуртуп чоруур.

Аалчылар чамдык бүдүрүлгелер, ажыл-агыйларга чедип, оларның спортчу амыдыралы-биле база таныжарлар. Бөгүн оларны күрүнениң Кызылда педагогика институду хүлээп алыр, оон олар Алдан-Маадыр аттыг чурттуушинчилел музейин сонуургап көөрлер. Июнь 18-те аалчылар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. А. Маслык-оол-биле ужуражып, хоорайның спортчу тудугларын көөр, «Заря» теплоход-биле Енисейге экскурсиялаар болгаш ол-ла хүн олар «Тиилелге» совхозтуң спортчулары-биле ужуражырлар.

Июнь 19-та «Азия төвү» спортчу байырлал уламчылаар. Аймактың төлээлери маргылдааның янзы-бүрү хевирлеринге киржирлер.

Бистиң корр.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

АК-ДОВУРАК

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш республиканың бүдүрүлге коллективтериниң аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планныг онаалдазын чедиишкинниг күүседип турар.

Цехтер аразында чарышта бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи мурнап турар. Ында мастер Надежда Арсланованың удурттканы комсомолчу-аныяктарның № 1 ээлчег июньнуң күш-ажылчы онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткеш, бо хүннерде август айының үлүүнде ажылдап, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар. Валентина Абдориннаның удурткan ээлчегниң ажылчыннары база шалыпкын ажылдап, үени мурнап турар.

Бистиң корр.

ЧАЙЛАГЛААН

— Хураганнарның күш киргенин аа? — деп, малчын М. Б. Саттан сонуургадым.

— Эрткен кыштаглаашкын кадыг-бергедаа болган болза, малдың чаш төлүн мендиг камгалап ажаарының аргаларын болгаш курлавырларын дилеп турар улус бис. Бир кол чүүлүвүс болза, кыштаглаашкын үезинде хураган турар черниң температуразын кажаа иштиниң чайгаар турар байдалынга хевээр арттырып каап турарывыс. Малдың чаш хураганнарын ажаап өстүреринге кажаа иштин чылыдыр одаар арганы ажыглавайн барган бис. Мал турар черниң ханаларын, кырын даштындан улуг соок кирбес, хат өттүр какпас кылдыр септеп алыры чугула,—деп, малчын харыылады.

Хойжу Мамыт-оол Сат төрүүр чүс башка онаалтыр 86 хураганны бо чылын камгалап ап, Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур кызымак ажылдап, өг-бүле кержээзи-биле хой кадарып турар.

Ол амгы үеде кыргылдага белеткенип, хой бүрүзүнден пландан ажыр дүк кыргып алыры-биле боттуг хемчеглерни чорудуп турар. М. Сат хойларын саргыга удур баш бурунгаар эмнээшкиннерин чоруткан. Ол хоюн Куштуг-Алаакта чайлаглап турар.

Б. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

Көдээ тудугларда

ЧАА АРГА-БИЛЕ

«Ак-Туруг» совхозта прораб Маадыр-оол Масович Монгуштуң удурткан тудугжулар бригадазында ниитизи-биле 30 хире кижи хаара туттунган. Бригаданың кежигүннери тус-тус адырлар аайы-биле дөрт звенода чарган болгаш бо июнь айның эгезинден бот-орулга-чагылгалыг аргаже шилчиткен.

— Керээлиг бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчиинге белеткел ажылдары чорупт турда, чамдык тудугжулар аңаа бүзүревейн, кандыг ындыг чүвел ол деп-даа турду— деп, прораб чугаалады. Ынчалза-даа ниити бригаданың кол кезии деткип, чаа арга ёзугаар ажылдаарын шиитпирлээрге, эвээжи хөйүнге чагыртып, чөпшээрешкеннер. Бот-орулга-чарылганың негелделерин ёзугаар ажылдап эгелээш, бригаданың тус-тус звенолары чурум-сагылгалыг, камналгалыг болур дээш хемчеглерни ап, мурнукузундан бүдүрүкчүлүг ажылдап турарын прораб дыңнатты.

Бригада он ийиги беш чылдың бо юбилейлиг чылында малчыннар чурттаар ийи бажыңны, Кызыл-Даг салбырынга чаңгыс зай төлевилел ёзугаар 350 баш хойга кажааны тудар. Бо ажылдар элээн шуудаан. Ак-Туругнуң Улуг-Дагның Шеттиг-Аргада малчыннар чурттаар бир бажыңны бүрүн тудуп, шалазын, соңга, хаалгазын будуп доозулааш, хүлээткен. Чаш-Талда инектерге чем чымчадыр хайындырар цех бо хүннерде база доозулган, эки шынарлыг, алгызы туттунган.

Бо бүгү ажылдарга тудугжулар Мактар-оол Кендек, Виктор Чолдак-Кара, Михаил Дорта, Кызыл-оол Намдак, шеверлекчилер Вера Ооржак, Нина Оксур, Александра Кенден, Светлана Доржу, печниктер Дарзын-оол Шынарап, Байыр-оол Шыырап олар кызымак ажылдап, хүн даалгазын 130—150 хуу чедирип келген.

Совхозтуң сураглыг тудугжузу Карбу Сундактың удурткан звенозу Алдыы-Кызыл-Дагда төрүүр хой кажаазын тудуп, ол ажылды шуудаткан, аңаа чурттаалга бажыңын олар база тудар.

Совхозтуң тудугжулары планныг даалгаларын хуусаадан эрте эки шынарлыг тудуп, Улуг Октябрьның 70 чыл юбилейин төлептиг белектерлиг уткуур дээш ажылдап турар.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

ПЛАНЫН АЖЫРБЫШААН

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының Тожуда ажыл-агыйлар аразының кожуун чоруур мехколоннаазының коллективи (начальниги М. Г. Парчевский) эрткен чылдың планныг даалгазын 103 хуу күүседип, орулгалыг ажылдаан. АКМК-ның беш бригадазының бирээзи «Тоора-Хем» совхозтуң төвү Адыр-Кежиг суурну чаарты тударында ажылдап турар. Эргижирээн «борбак» бажыңнарны бузуп чайлаткаш, оларның оруунда улуг чаагай, делгем өрээлдерлиг 2, 4 аал ишти чурттаар чаа төлевилелдиг бажыңнарын Даш-оол Шойдакович Колдуң удурткан 16 кижи составтыг бригадазы кыска хуусаада шынарлыг тудуп хүлээдип турар. Аянныг чаа бажыңнарлыг бүдүн-бүдүн кудумчулар совхоз төвүнде тыптып келген, оларда совхозтуң ажылчыннары, тускай эртемниглери чурттап турар. Көжүп кирген чурттакчылардан тудугжуларга хамаарыштыр хомудалдар чок, бажыңнарның эки туттунганын мактап келген. Бо чылын бригада база-ла 2,4 аал ишти чурттаар 6 бажыңны тудар планныг. Ийи бажыңны бүрүн доосkан болгаш үшкүзүн шалыпкын тудуп турар. Арткан үш бажыңны тудугжулар декабрьга чедир доозарын хүлээнген.

Бригадада мурнакчыларның одуруунда хоочун тудугжулар Эртине Серен, Сергей Кушкаш, комсомолчу аныяктар Аркадий Танзын, Виктор Оюн, Баадыр Серенчей болгаш өскелер-даа чоруп турар.

Ш. САЛЧАК.

МУРНАКЧЫ ТРАКТОРИСТ

«Тыва» совхозтуң семиртилге шөлүнде ажылдап турар хоочун тракторист Юрий Баян-оолович Кууларның ажылчынынга кызымаан кадарчылар мактаар.

Ол бодунга быжыглаан МТЗ-80 маркалыг тракторубиле мал чемин сөөртүр хүлээлгезин багай эвес күүседип турар.

Дуржулгалыг тракторист Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга төлептиг ужуражыры-биле бедиткен хүлээлгелиг, улам кызымак ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

Интервью

ЭКСПРЕСС-ЛАБОРАТОРИЯ

Тываның Химизация станциязының мал чемин анализтээр талазы-биле бөлүктүң удуртукчузу Екатерина Дулмаевна АЮШИНОВА-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, беседалашкан.

Ам ол интервьюну моон адаанда парладывыс.

Силерниң ажылдап турарыңар Химизация станциязы, удуртуп турар бөлүүңер кандыг сорулгаларны күүседип турарыл?

— Мал чеминиң белеткелиниң үезинде кол негелде оон бедик шынары азы белок, углевод, витаминнер болгаш минералдыг бүдүмелдериниң деңдески, бир дөмей дүүшкээ болур. Мал чеминиң белеткелиниң шынарын Химизация станциязы, районнарның мал эмнелгелериниң лабораториялары болгаш совхозтарның экспресс-лабораториялары чорудуп турар. Республиканың Химизация станциязы совхозтарда лабораторияларның ажылдаарынга методиктиг удуртулганы боттандырбышаан, мал чеминиң белеткелиниң шынарын бедидеринге үлүүн киирип турар.

Сиген кезиилдезиниң үезинде мал чеминиң шынарынга лабораториялыг хыналданы кылырда, дараазында сорулгаларны шиитпирлээр. Бир-ле дугаарында белеткелдиң технологиязының шын сагыыры, белен мал чеминиң шынарын лабораториялыг арга-хевирлериниң дузазы-биле тодарадыры болур. Технологияны экижидеринге хереглээр анализтерниң түңнелдерин шалыпкын ажыглаарын организастаар. Ону таарымчалыг болдурарының белеткелдерин хүн бүрүнүң хыналдазының көргүзүглери-биле чорудар. Оон ыңай бедик шынарлыг мал чемин бүдүрүп кылганы дээш шалыпчы ажылдаан звеноларга, бригадаларга немелде төлевирни тургузарынга дузалаары болур.

— **Республика девискээринде экспресс-лабораторияларның саны чежел, оларның амгы байдалы кандыгыл?**

— 1986 чылда үш эмнелге лабораториялары болгаш 24 экспресс-лабораториялар ажылдап турган. Олар белеткеттинген сиген далганының 80 хуузун, сигенниң 30, холумак массаның 50, силостуң 40 хуузун шинчилеп хынаан.

Бодунуң мурнуунда салдынган сорулгаларны күүседип шыдавас, үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустунмаан, чүгле карак чаап, багай ажылдап турган экспресс-лабораторияларны маңаа ажыы-биле демдеглекседим. «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Россия», «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтарның хыналда кылганы тараа далганының 60—90 хуузун үшкү класстың азы шуут класс чок кылдыр илереткен. Ол ажыл-агыйларның лаборантылары болгаш тускай эртемниглери дүрген кылыр хыналданың түңнелдерин ажыглаваан, мал чеминиң белеткелиниң технологтуг чорудуушкунунга эдиглер кылбаан, сагыдырыг бербээн, сүме катпаан. База ол ышкаш дериг-херекселдерлиг болгаш лаборантыларны өөредип алган хирезинде «Чыраа-Бажы», «Хадын», «Кызыл тук» совхозтарның экспресс-лабораториялары чогуур хүлээлгезин эчизинге чедирбээн. Ол ажыл-агыйларда чылдың-на-ла агроном азы зоотехник тускай эртем чедип албаан кижилерни лаборант кылдыр өөредип, шын эвес турушту ээлеп турар.

Бо бүгүнүң түңнелинде шынарлыг мал чемин бүдүрүп белеткээни дээш төлевир чорудуп турда, ооң анализин, түңнелин кылган үлегерин тодарадып билбес ындыг лаборантылар совхозтуң экономиказын дедир тыртып турары билдингир ышкажыл.

Самагалдай, Чадаана, Кызыл-Мажалыктың мал эмнелге лабораторияларынга кестинген мал чеминиң хыналдазын кылыр кылдыр эрге-хүлээлгелерни берип каан турбуже, олар чүгле сигенниң шынарын тодарадыры-биле кызыгаарлаттынып турар. Бо болгаш өске-даа черлерниң лаборантылары, экспресс-лабораторияларының эргелекчилери силос, сенаж салыр черлерге барбас, сиген далганының бүдүрүлге чорудулгазын билбес болгулаар.

— **Бо чылын лаборантыларны белеткээр ажыл канчаар чоруп турарыл?**

— Республиканың Химизация станциязынга чыл санында, сиген кезиилдезиниң мурнуу чарында экспресс-лабораторияларга ажылдаар кижилер-биле өөредиглиг семинарны организастап эрттирип турар. Бо чылын экспресс-лабораторияларга ажылдаар 25 лаборантыны, мал эмнелге лабораторияларынга 4 кижини, район лабораторияларынга 2 кижини эргежок чугула билиг, мергежил-биле чепсеглээн.

Ол семинарның ажылынга ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Енисей» совхозтар лаборантылар өөретпээн. Оон туржук «Енисей» совхозта экспресс-лабораторияларны четчелээрсентээр, таарымчалыг байдалдарны тургузарының орнунга, харын-даа дериг-херекселдерни төтчеглеп каапкан «ҮТКА 25 чылы», «Россия», «Искра», «Найырал», «Хадын», «Шамбалыг», «Кызыл тук» совхозтар лаборант хүлээлгезин күүседир кылдыр мал чеминиң белеткелиниң үе-чадаларын, нарын байдалдарын кады өөн чорбаан ортумак школа доосkан аныяктар шилип алгылаан. Сиген белеткелиниң чорудулгазының дугайында олардан чүнү-даа айтырары бергедээшкинде деп чүве билдингир-дир. Шынында, бо чылдан эгелеп сигенниң эки, багай шынарын бүгү көргүзүглер талазы-биле үнелеп көөр сорулганы салган бис.

— **Ону үнелээрде чүү негеттинерил?**

— Сигенниң шынарын тодарадырда үнүштүң чечектелип, баш тыртып орган үезин, курагаг бүдүмелдериниң кирип турар үлүүн, чечектелгениң, каротинниң хемчээлин шын санап үндүрер. Сенаж салырда үстүнде адаанныг чүүлдер-биле чергелештир оңгарже ону тырып турда, кайы хире изиг, соок турганын, шыгжамырже киргижеге чедир хуусааны тодаргайлаар.

Эрткен чылдың түңнели-биле алырга, сенаж салырының технологиязын хажытканындан 44 муң тонна үшкү класстың, 750 тонна класс безин чок болган. Бир эвес бо чылын сенаж кылыр мал чемин аңаа кордуунген курагаг бүдүмелдер-биле норма ёзугаар көргүзүглерге дүүшпес хемчээлдиг чоруткан таварылгада, ону класс чок кылдыр санаар болгаш силосче шилчидер. Ажыл-агыйларның тускай эртемниглери сенаж биле силосту аразында ылгап билир үениң келгени бо.

Үези келирге, районнарга агрохимлабораториялар, экспресс-лабораториялар саны көвүдээри чугаажок. Маңаа бир дугаарында мал чеминде чиг протеинни тодарадыр, үнүштүң бүрүзүн, картын ылавылап шинчилээр, чемиштиг байдалын өөренип көөр.

Шынар айтырыын шиитпирлээринге таарымчалыг чүүлдерни тургузары, мергежилдиг кадрларны белеткээри, дериг-херекселдерни четчелээри чугула,

КЫРГЫЛДА ДООЗУЛГАН

Тоолайлыгның бригадазында ангор өшкүнүң дүк кыргылдазы майның төнчүзүнде организастыг доозулган. Бо бригадада 5697 өшкүден 4283 кг дүк кыргып алдынган. Шынарлыг болгаш хөй дүктүг бригаданың хоочун өшкү кадарчылары Доскаар Мөңгүн-оол, Хомушку Бичии, Ооржак Кара-оол, Хомушку Оолак оларның кодан-кодан өшкүлеринден алганын ук бригаданың бригадири коммунист Кара-оол Нүржүт сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар.

ШАГААН-АРЫГ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Арыскан суурда аныяк садыгжызы Хеймерек Самданның эргелекчилээни магазинниң барааны сөөлгү үеде экижип турар. Ооң-биле чергелештир бараан саарылгазының планын сөөлгү ийи айда ажыр күүсеткен. Чижээлээрге, майда садыгжы 14 муң рубль түңнүг барааны чонга садар тургаш, ону 17 муң рубльге күүсеткен.

Аныяк садыгжы оон-даа эки ажылдаарын хүлээнген.

* * *

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң сүт-бараан фермазы чайлагже үнгенден бээр үр болбаан. Ындыг-даа болза, кыска үениң иштинде совхозтуң саап ап турар сүдүнүң хемчээли мурнуку үеге деңнээрге улгаткан.

К. ОЮН.

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң алдыгы чыыжының алдыгы сессиязын 1987 чылдың июль 17-де Кызыл хоорайга чыылдыгар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орнунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың июнь 16.

◆

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының алдыгы сессиязынга чугаалажып көөрү-биле дараазында айтырыгларны киирип турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнадып тур.

1. Чурттакчы чоннуң кадыкшылын камгалаарын экижидер талазы-биле Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында.

2. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының, РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының депутаттарынга соңгукчуларының берген чагыгларын күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң ажылының дугайында.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар.

Эде тургустунуушкунга туружуң кандыгыл?

БУРУУМ ЧҮДЕЛ,

азы эде тургустунуушкунну мээң билип турарым шын бе?

Үениң негелдезинге дүүштүр чурттаар, эде тургустунуушкунну, дүргедээшкинниң херээнге үлүүн киирерде ак сеткилдиг ажылдаар дижип, хүн бүрү чугаалажып, даартагы хүнче чаартылгаларны кылырынче оралдажып турар бис. Мен бодум ажылчын кижи болганымда, ол сорулганы күүседирде чүнү кылза экил, канчаар ажылдаза чогуурул деп айтырыг мээң мурнумга чайгаар тургустунуп келир.

Бистиң «Кызыл» совхозтуң ногаа аймаа өстүрер комплекс — чүгле төрээн совхозувустуң эвес, а харын бүгү республиканың чоргааралы деп кандыг-даа хөөредиг чок чугаалап болур. Ол дээрге хааглыг черге чылыг дузазы-биле ногаалар тарып олуртур эң улуг төп болгай. Эки бүдүрүлгеге ажылдаарга артында-ла сагыш-сеткил кезээде сергек, сактырга холдар туттунгур, буттар шимченгир ышкаш апаар.

Ынчалза-даа бо-ла ажылдап келген чылдарымда сагыш-сеткилимниң дүн-хүн чок дүвүредип, хөлзелип келир, ам-даа хомудап чоруур чамдык бодалдарым бар. Ынчангаш ам үе ажык-чарлыг, кандыг-даа чүүлдү нитти күш-биле, демократияның ачызында шиитпирлээр апарганда, аңаа «Шынның» номчукчулары боттуг үнелелди берзиннер дээн күзээшкин-биле бо одуругларны бижип орар чылдагааным ол. Чүге дээрге бистиң аразында найыралывыстан, актыг шынны артынга эвес, арынга дорт чугаалаарындан, «дидирдидир» дижир хөөнден уштуктуп, ажылчын туружун ылап шилип алганындан ногаа тарыыр комплекстиң-даа, совхозтуң-даа ат-алдары көдүрлүр, байлаа көвүдээр, чединишкини быжыгар. Мындыг хевирлиг бот-боттарынга бүзүрел, нитти херек дээш чаңгыс аай хөделиишкин кады ажылдап турар эш-өөрүмнүң аразында чок боорга хомуданчыг-дыр.

Бир-тээ, бодум буруум чүдел деп айтырыгны салган болганымда, ажыл-херээм, амыдыралым дугайында каш сөс. Огурец тарып өстүрер черге звено удуртукчузу болуп ажылдап турдум, ам мени ол хүлээлгеден хостаан. Чүге? Кандыг чылдагаан-биле? Шын черле чогум кымның талазында чүвел? Мээң орнумга чыл ажыг хуусаалыг божудулга соонда шөлээге турган, ай безин чедир ажылдаваан Наташа Саяновалы албадал-биле киирип алды. Мени кызары ол бе азы куду көргени ол бе?

Бистиинде звено дээрге он, чээрби кижи деп бодай бербейн көрүңер. Чүгле ийи азы үш кижи бис. Кандыг кончуг звеночу болуксаан, черле солуттунмас мен деп бодап чорааны ол-дур аа кылдыр шоотпазын база диледим.

Тарып өстүрүп алгаш, ам дужаап турарым огурецтерни бо чылдың январьдан эгелеп ажаап, хайгаарап келдим. Ажылымның төнчү түңнелин өске кижиге тыпсып, ооң адын өрү көдүргеш, чогум үүле-херекти бүдүрүп турар ёзулуг ээни уттуп каапкаш, хажызынга арттырып, үстүнден куду сы баскаш туруп бээрге болур бе? Аныяк уруг Наташаны ам мырыңай хөлүн эрттир мактап, телевизорга көргүзүп, суур Совединиң депутадының кандидады кылдыр безин депшидип кагды.

Мону мен адаргал-биле эвес, алыс шынның дөзү кайдал дээш ажык чугааны кылыксаан мен. Телевидениеден келген корреспондентилер Наташага элээн каш айтырыглар салгылады. Ооң мурнунда ажылдап-даа турган болза, чаа келген кижи ындыг-ла ыйнаан, чамдык чүүлдерни чедир билбезин эскердим. Черле ынчаш көрүп турарга, теплицага арыг-силиг сагывас, ажылынга эреңгей, харысалга чогу кончуг-дур.

«Дагыр эргек тала тыртар» дээни ышкаш, Н. Саянованың таныш-көрүжү хөй-даа болгай-ла, херектиң ужуру ында эвес-тир деп бодай-дыр мен. Бөдүүн ажылчын кижи мээн шынның ужурун тыппааным узун удазынның ужу удуртулгада, чүнүй-даа мурнунда бригадиривис Анна Алексеевна Попадюкта кылдыр санап турар мен. Чүге дээрге бистиң бригадиривис таныш-көрүш өөрүн өрү көдүрүксээр, оларның талазында турар эрге-дужаалдыг кижилерниң дөргүл-төрелин ажылга киирип алыксаар. Ногаа тарып өстүрерин күзээр чамдык уругларга кичээнгейи кошкак. Оларны ажылга хүлээп алырындан ойталаксаар чоруж база бисте бар.

Бригадир баштаан кезек ажылчыннар четпестерни чажырарын кызыдар. Чижээ, огурецти өртээн кассага төлээш, квитанция ёзугаар таңнывыл дамчыштыр дашкаар үндүрер. Ол документ чокка теплица девискээринден дашкаар огурец тудуп алгаш, чанып чорууру хоруглуг турбуже, кандыг-даа айтышкын бижик чок, барба долу огурецтиг бар чыткаш, чамдык эштер шагдаа ажылдакчыларынга тайылбырны берип турдулар.

Бригадир Попадюкка удур негелде кылырындан сестир ажылчыннарның чамдызы тарып өстүрүп турар күрүнениң огурези-биле бодунуун ам-даа шоолуг ылгай көрбейн турар хире.

Бо хүннерде чуртувуста ханы улуг эргилде чоруп турда, ооң хажызынга кым-даа арттпас, аңаа шупту киржир хүлээлгелиг бис деп санаар мен. Бистиң нитти салыышкынывыс чүгле ынчан тодаргай күш болуп шилчиир. «Чок, эштер, бүгү деңнелге эде тургустунуушкунга шынчы чорукту негеп тура, бистерниң кижи бүрүзү эде тургустунуушкунну бодундан эгелээр» деп чогумна ол дугайында СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга чугаа чоруп турган.

Ажык чугаа

Амгы хүннерде ёзулуг өскерлиишкиннерни, улуг эргилдени кылыр деп сорулганы салган болганывыста, чанывыска, ажылдап турар коллектививиске, хамаарышкан суурувуска, чурттап турар өг-бүлевиске кижи бүрүзү эде тургустунар, шугдунер, боданыр, чаартыкчы ёзу-биле ажылдаар апаар.

Чуртувуста аажок улуг өскерлиишкиннер болуп эгелээн. Шупту чүве дүргедээшкинче, чаартылыышкынче углай дойлуп үнген. Партияның инициативазын кайда-даа изиг-биле деткип, өөрүшкүлүг хүлээп алган. Кажан бистиң коллектививиске, ажылдап турарывыс теплицавыска чаа эргилде келирин тамчыктыг манап, хостуг тынып, биеэги-ле хевээр ажылдап, чурттап олурар болзувусса, арын-нүүрге таарыжыр бе? Чок, чаартылыышкынны бажынга чедирип эккеп бээрин манаары канчап-даа болдунмас.

Кижи бодун эде тургустунары нарын дээрзи билдингир. Ындыг-даа бол, амыдыралче чаа базымнар, тодаргай хемчеглер, чогаадыкчы планнар-биле кирбес болза, үениң негелдезинге хамаарыштыр шын турушту ээлеп алыры берге-дей бээр хире. Мээн билип турарым шын бе? Бо дугайында, эде тургустунуушкунга туруш дугайында номчукчуларның санал-оналын дыңнаксадым.

М. БОРА.

ТУДУГ БЕШ АЙЛАРДА

Январь-май айларда кол фондуларны ажыглалга киирерининн, күрүнениң капитал салыышкыннарының күсели-биле капитал салыышкыннарның лимидин ажыглап турарының талазы-биле планнарның күүселдези (хуу-биле)

(**бирги колонкада** — лимит планын ажыглааның хуузу; **ийигизинде** — бо чылдың 5 айлары эрткен чылдың ол үезинде деңнээрге (хуу-биле)

Кол фондуларны ажыглалга кииргени	45,2	128,4
ооң иштинде бүдүрүлге ажыглалының	49,5	103,1
Капитал салыышкыннар	89,3	127,2
ооң иштинде бүдүрүлге ажыглалының	87,6	115,9
Тудуг-монтаж ажылдары	96,1	123,4
ооң иштинде бүдүрүлге ажыглалының	92,6	110,5
Чуртталга тудугларынга капитал салыышкыннар	106,2	126,4
Ажыглалга киирген нитти чуртталга шөлү (дөрбелчин метр)	59,5	174,8

Кержэлиг организацияларның январь-майда ажылдарының түңнелдери.

(**бирги колонкада** — планны күүсеткен хуузу; **ийигизинде** — эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге).

Кержэлиг ажылдарның нитти хемчээли	100,2	116
олардан:		
«Тыва тудуг» трест	109,4	136,9
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	92,1	121,9
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	102,1	113,4
«Тыва суг тудуг» трест	106,2	117,2
«Тыва септелге тудуг» трест	86,3	93,6
«Туваагропромспецмонтаж» трест	104,4	188,4
Боттарының кылганы кержэлиг ажылдарның нитти хемчээли	100,4	114,2
олардан:		
«Тыва тудуг» трест	117,6	150
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	89,3	106,4
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	101,9	111,8
«Тыва суг тудуг» трест	106,6	117,7
«Тыва хамааты тудуг» трест	86,3	102,8
«Туваагропромспецмонтаж» трест	107,9	121,3
Чуртталга тудуунуң планының күүселдези	112,3	110,9
«Тыва тудуг» трест	113,2	121,4
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	124,7	139,2
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	111,6	104,7
«Тыва суг тудуг» трест	99,1	106,2
«Тыва хамааты тудуг» трест	117,5	99,1
«Туваагропромспецмонтаж» трест	—	—
Чуртталга бажыңнарының нитти шөлүн ажыглалга кииргени (дөрбелчин метр)	53,7	110,8
«Тыва тудуг» трест	45,5	64,9
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	24,9	173,8
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	72,1	135,2
«Тыва суг тудуг» трест	52,9	2,9 катап
«Тыва хамааты тудуг» трест	77,4	119,2
«Туваагропромспецмонтаж» трест	—	—

Январь-май айларда социал болгаш культура-амыдыралдың объектилерин тударынга капитал салыышкыннарның лимидин ажыглааны

(**бирги колонкада**—5 айларда лимитти ажыглааның хуузу; **ийигизинде** — эрткен чылдыы-биле деңнээрге (хуу-биле).

Нитти билиг школаларының тудугларын кылганы	56,4	3,1 катап
Профессионал-техниктиг өөредилге черлерин	158,7	5 катап
Школа назыны четпээннерниң албан черлерин	78,6	2,5 катап
Кадык камгалалдың албан черлерин	77,1	2,9 катап
Культура албан черлерин	34,1	107
Коммунал ажыл-агыйының албан черлерин	64,2	114,9

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели.

Кызылда кооператив бажыңының тудуун кылырын Виктор Магданың монтажниктер бригадазы дооскаш, ооң арткан ажылдарынче кирген.

Монтажниктер бажыңның ханаларын эптеп салырынга шалыпкын ажылдап келген. Оларның улам-на шалыпкын ажылдаарынга тудуг материалдарының чедишпейн баары шаптык болуп турган.

Бо хүннерде олар бажыңны крышалаарынче кирерлер. Чаа тудугну дүрген ажыглалга киирер дээш, өрээлдеринде шеверлекчилер база ажылдай берген.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) бригадир Виктор Магда, Данил Лопсан, Александр Иродов, Ляна Начынак.

О ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТААРЫМЧА ЧОК

Хоорайның автоинспекциязынга

Кызыл хоорайның хүн келген тудум өзүп сайзырап, хөй каът бажыңнары немежип турар «Мурнуу» микрорайонда чурттап эгелээнивистен бээр ам 4 дугаар чылче киргенивис бо. Бо микрорайоннуң чурттакчыларынга таарымча чок чамдык чүүлдерни бижикседим. Кожа-кожа кылдыр туткан хөй аал ишти чурттаар бажыңнарның ортузунда уруглар ойнаарынга, селгүүстээринге тускай белеткеп кылган шөлчүгештер бар болгай. Ол шөлчүгештерни тавартыр-даа азы тротуарлар-биле хамаатыларның хууда чиик машиналары үргүлчү чоруп турар, кижи базар-баар чер чок кылдыр, довурак-доозунун буруладыр машиналарны тургускулап каан турары таарымча чок. Ынчангаш хууда автотранспортту тургузуп, доктаап болур тускай черлерни айтып, автоинспекцияның талазындан кылыры күзенчиг.

Бодап-даа көрүңер, бичии чаштарны бажыңдан үндүрүп агаарладырынга ол шаптыктап турар. Хууда база өске-даа автотранспорт башкарыкчыларынга сагындырыг кылырга чамдыктары тоовас, мында автомашина тургуспас деп айыткан тускай демдек чок-тур дигилээр.

Бистиң мурнуу микрорайонувуста чаа организастаттынган хөй-ниитиниң корум-чурумун хайгаараар пунктунуң ажылдакчылары, ол ышкаш 4 дугаар чуртталга-ажыглал участогу болгаш Кызыл хоорайның автоинспекция салбыры бо айтырыгны шиитпирлезе эки боор дээрзин чурттакчылар идегээр-дир бис.

Ылаңгыя чаъстыг үеде бистиң бажыңнарывыстың эжиктеринге девиржиткен хуу автомобильдиг кижилерниң машиналарының дугуйларындан хөөлбектелген сут бичии чаштарже, улуг-даа кижилерже чаштап турар. Ол ышкаш хөй чурттакчыларлыг бажыңнар аразынга, эжиктер аксынга машина тургузарга оон солярка, бензин чыдын үндүр бүлгүртүр чорук кижилерниң кадыкшылынга хоралыг болбайн аан.

Ынчангаш хуу база албан организация машиналарының чолаачыларының ээлерининн талазындан бистиң микрорайонда Московская кудумчузунда 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109 дугаарлыг бажыңнарывыстың чанында мындыг байдал тургустунганы канчап-даа таарышпас.

Хууда болгаш албан организация автомашиналарының доктаарынга тускай черни айтып, бажыңнар эжиктеринге, бичии чаштарның ойнаар шөлдеринге кандыг-даа машина чорударын база тургузарын шыңгыызы-биле хоруурун диледивис.

Х. ОНДАР.

Эде тургустунуушкуннуң оруунда

ЧЕДИП АЛГАНЫН БЫЖЫГЛААР

«Тыва суг тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 1 КМК-зы чоокка чедир-ле карылгалыг ажылдап келген. Республиканың барыын районнарынга суггарылга системаларын тударын харыылап турар бо тудуг организациязын харында участок кылдыр кызырарының-даа айтырыы көдүрлүп турган. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынны бодунуң эргезинде бо бүдүрүлгени камгалап арттырар, ону хожудаашкындан үндүрер дээш элээн ажылдарны кылып чоруткан.

№ 1 КМК-ның чаа начальниктинге томуйлаткан Алексей Моңгушович Маркс-оол күрүне мурнунга хөй өрелиг, план күүсетпээн агар санында акша чок организацияга келген. Ону ол эки билир турган бол байн аан, чүге дизе Маркс-оол ол КМК-га ооң мурнунда бир чыл хире мастерлеп каапкан, организацияның удуртулгазында, ооң бухгалтерия аппарадында четпес ажылдарны кончут эки билир турган. Ынчангаш РАҮК чөвүлелинге аңаа начальник болуруун саналдаарга, ол ойталаваан. Бир дугаарында Алексей Моңгушович ону партия кежигүнүнге кандидат стажы эртип турар кижиге партийжи даалга кылдыр билген.

Ажылды экижидерниниң эң баштайгы оруу бухгалтерия аппарадын быжыглаары, санхөө ажылын, отчёт-учётту чурумчудары дээрзин ол ыяк билген. Кол бухгалтерге Н. А. Тюндешевтиң, экономиске Н. Б. Каменецкаяның ажылдап эгелээниинден бээр бо ажыл шуудаан. Күрүне чээлизи, хандырыкчыларга өрелер төлеттинген, ажыл-агыйлардан орулга кирип турар болу берген. Эрткен чылдың күрүне планы 100,5 хуу күүсеттинип, сөөлгү каш чылдарда КМК коллективи бир дугаарында 12,4 муң рубль шаңнал акшазы алган, чарыгдалдарны дүглээр хөреңги чыгдынып, орулгалыг ажылдап эгелээн.

Акша-хөреңги байдалынып экижээни-биле корум-чурум быжыккан, ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылган. Эрткен чылын КМК-1-ден эзириктер сергедир черге 5 кижи кирген болза, бо чылдың бирги кварталында ынаар чаңгыс-даа кижи кирбээн. Корум-чурум үрээшкини, ажыл шагының үзүүшкүнү болбаан. КМК-ның коммунист Андрей Иргит удурткан комплекстиг бригадазын бригада кержэзи-биле ажылдаарынче бо чылдың эгезинде шилчиткени күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга улуг быра, шимчедикчи күш болган. Бригаданың кежигүннери ажыл шагын болур-чогууру-биле бүдүрүкчүлүг ажыглаар дээш чырык хүн дургузунда ажылдаарын аразында дүгүрушкан. Оларга быжыглаан машина изиг чемнер эккеп бээр азы КМК-ның бодунуң столоваязынга чедирип, чемгерип турар.

№ 1 КМК-да суггарылга системаларының тудуун Андрей Иргитке удурткан комплекстиг бригада чорудуп турар. Бригада бо чылдың эрткен I кварталында 193 муң рубльдиң ажылдарын кылыр турган, ону 222 муң рубльге күүседип, планын 115 хууга күүсеткен. Деңнелге кылдыр алырга эрткен чылдың бирги кварталының планын бригада 91,5 хуу күүсеткен, а ийиги кварталда 195 муң рубльдиң ажылдарын кылыр турган, ону 150 муң рубльге кылган болуп турар.

Бригаданың звенолары ам үш кезек черде Шуйнуң, Хорум-Дагның болгаш Барлыктың суггарылга системазының тудугларында ажылдап турар. Олар бо чылын ниитизи-биле 1 млн. 5 муң рубльге суггарылга каналдарының тудуун кылыр ужурлуг. Олар ону бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин ёзугаар декабрь 25-ке чедир күүседир. Ынчалзадаа бригада бодунуң аргаларын, курлавырларын санап көргеш, бо чылдың планын Октябрь революциязының 70 чыл оюнуң бүдүүзүнде күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлге алырын бодап турар. Ону чүгле кижи күжүн шын хуваап, ажыл үезин чөптүг ажыглап, материалдар, техника-биле хандырылганы үзүктеллдирбейн тургаш чедип ап болур дээрзин колоннаның начальниги А. М. Маркс-оол эки билип турар. Ынчангаш звеноларның ажылдап турар черлеринде бүгү ажылдарны болдунары-биле механизастаан, машина-техниканы доктаамал быжыглаан.

— Чамдык чедип алдынган чедиишкиннерниң чажыды чүдел деп бодаар силер?— деп Александр Моңгушовичиден айтырган мен.

— Саң-хөө чурумун күштелдиргенивис-биле кадрлар айтырыын эде көрген бис. Ам бисте кол инженерде, прорабта болгаш мастерлерде шупту тускай эртемниг, дуржулгалыг кижилер ажылдап турар. Партия эге организациязында бактаап турар 6 коммунистиң 5-и бүдүрүлге планын күүседиринге дорт кирип турар ажылчын кижилер. Оларны харысалгалыг участоктарда үлей тургускан бис — деп, ол харылады.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларын адаарын оон диләэн мен.

— Бистиң хоочуннарывыс, Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору Доржукай Донгак, чоокта чаа Улустарның найыралы орден-биле шаңнаткан Шаңгыр-оол Монгуш, бригадир Андрей Иргит, бетонщиктер Михаил Ооржак, Борбак-оол Дагба, бульдозерист Анатолий Тигунов, экскаваторщик Альберт Салчак, чолаачы Магамет Форшев, комсомолчулар Михаил Ооржак, Сергей Монгуш олар коллективтиң чоргааралы.

Күш-ажылчы чедиишкиннер-биле № 1 КМК сөөлгү үеле мелиорация ажылдакчыларының суурунуң Культура бажыңының, уруглар садигиниң, садыгының ажылын экижидеринге хөйнү кылган. Культура бажыңының септелгезин чоруткан, кадрларын быжыглаан. Аңаа дыштанылга кежээлерин эрттирип, уран чүүл бөлгүмнерин ажылдадып, кинону доктаамал үндүрүп турар. Культура бажыңынга № 1 КМК-ның «Суггат» бүдүрүлге каттыжыышкынының, суггарылга системаларының эргелелиниң аныяктарының дежурныйлаашкынын организастаан. Бо бүгү ажылдарны Культура бажыңының директору М. Ш. Дырышпан сонуургалдыг организациялар-биле харылзаалыг болуп, багай эвес удуртуп турар. Суурда спортчу шөлчүгештерни дерээн, спорт маргылдаалары болуп, эртип турар.

Суурнуң ясли-садигинге четпес дериг-херекселдерни саткан, уругларның чемгерилгезин экижиткен, кадрларын четчелээн. Садыгга ховар бараанарны чагыдып киирип турар болу берген. Мурнунда кагдынган турган ийи каът ийи улуг ыяш бажыңны септээш ажыглалда киирген. Эрткен чылын ийи аал ишти чурттаар бир бажыңны туткан, а бо чылын бир бажыңны ам ажыглалда киирер деп турар. Бо бүгү шиитпирлеттинип турар социал-культура айтырыглары эде тургустунуушкуннуң коллективте чоруп турарының база бир көскү чижээ болур. Кижилер дугайында сагыш салыышкынны күштелдирип, оларның амыдырал байдалын экижидип тургаш, күш-ажылчы эки, доктаамал түңнелдерни чедип ап болур деп СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарының коллективте күүсеттинип турары ол.

Коллектив ам бодунуң кужү-биле суурнуң эмнелге салбырын, келген чолаачыларга, механизаторларга аалчылар бажыңын ажыдарын белеткеп турар.

Экиниң эки дээр. Эде тургустунуушкунну дидими-биле эгелээн, аңаа баштайгы шиитпирлиг базымнарны кылган коллективке, ооң аныяк удуртукчузу А. М. Маркс-оолга чүгле чедиишкиннерни күзээр бис. Чедип алганынга доктаавас, бөгүнгү эң эки көргүзүглер даартагы хүнүң норма-чижээ, ажыл, амыдыралга чаңчылчаан чүүл болган турары дээш олар ам-даа хөйнү кылырынга шиитпирлиг.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

Кыргылда пунктузунда

БЕЛЕТКЕЛ КОШКАК

«Ээрбек» — Бии-Хем районда хой ажыл-агыйлыг совхоз. Бо чылын ук ажыл-агый он тос муң ажыг хойдан «чымчак алдынны» кыргааш, 30 тонна арыг дүктү күрүнеге дужаар. Кыска хуусаа иштинде чидириг чокка эки шынарлыг, хөй дүктү дужаарынче организакчы ажылдарны кылып чорудуп турар.

Хойларны өң-чүзүн аайы-биле үскеш, үш хойжу бригаданың малчыннарының кыргылдага келир графигин тургускаш, совхозтуң дирекция черинге бадылаткаш, бригадирлерде үлеп берген болгаш малчын бүрүзү-биле таныштырган. Кыргылда пунктузунда электриниг 34 хачыны бүрүнү-биле септээш, белеткеп аскан. Пунктунуң иштики ажылдарын чорудуп эгелээн. Хой кирер кажааларны септеп, чугайлап турар. Шала кырында эрги өдектерни сүвүрүп, ширбип үндүрүп эгелээн. Ийи дүк прези белен.

Ниитизи-биле кыргылда пунктузунга 102 кижи ажылдаар. Оларны чемгерери-биле столовая тус черде ажылдап эгелээн. Столоваяны септеп, чугайлаан. Ам безин кыргылда пунктузунда ажылдап турар болгаш өске-даа адырларда улуг-хуузун киирип турар кижилер оон чемненип турар. Столоваяның иштинде стол, сандайлардан аңгыда, даштында бөдүүн узун столду кылган.

Кыргылда пунктузунга ажылдаза чогуур кижилерниң хөй кезии эмчи шинчилгезин эрткен. Артканнары база эртип турар. Оларга бруцеллезка удур эмнээшкиннерни чоруткан. Оон аңгыда кыргылда үезинде кыргыкчыларның хачыларын чидидер, ону эптээр кижилер турар ужурлуг. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, кыргылда үезинде тургускан тускай комиссия хой кыргыыр электриниг хачы бизи чидидер ийи кижини өөредип алган. Анатолий Дундуй-оол, Юрий Удерек, малчын Геннадий Седип-оол олар боттарының мергежээн ажылындан аңгыда сезоннуг ажыл үезинде электри хачызы-биле хойну кыргып турар.

Совхозта профэвилел комитеди кыргылда үезинде социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган. Эрткен чылын кыргыкчылар аразынга социалистиг чарыштың түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп турган. Ооң соонда нитти түңнелди база үндүрген. Эрткен чылын чемпион атты Олег Оюнга тывыскан. Аңаа телевизорну шаңнал кылдыр берген. Бо чылын база-ла кыргыкчыларның тура-соруун, хей-аъдын көдүрер талазы-биле совхозта профком (ооң даргазы В. Б. Кара-Сал) багай эвес белеткелди чоруткан. Темпини дүргедедир болгаш шынарлыг кыргыыр, кыска хуусаада доозар дээш хемчеглерни ажылдап кылган.

Хойларны кыргылдага белеткээр талазы-биле кайы-даа хойжу бригадаларда ажыл хайныккан. Кыргылда бетинде каларчылар хойларның бажының болгаш кудурууунуң дүктерин болгаш чаязында коңгурактарны кыргып эгелээн. Ол дүктерни деңзилеп дужаагаш, өртээн белеткел өртээ ёзугаар төлеп бээрин дирекция бадыткап турар.

Кыргылданы июнь 25-тен эгелээш кыска хуусаада доозарын планнаан. Хүнде 2000 хире хойну кыргып, оон 3.2 килограмм дүктү кыргыыры планда көрдүнген. Бир эвес ол бүгү боттаныр болза, совхоз ынчан планын күүседип ап болур.

Кыргылда пунктузунда чедир кылдынмаан ажылдар ам-даа бар. Пунктунуң крышазында ойбак черлер көстүп чыдар. Чаъстыг үеде ол таарымча чок. Ылаңгыя электриниг хол хачызы-биле кыргыыр кижилерге озал-ондакты болдурбазы-биле дарый хемчегни алыры негеттинип турар. Кыргылда пунктузунда көскү агитация деригтинмээн. Лозуң, плакаттар астынмаан. Ол бүгүнү чаа-ла чорудар деп турар. Ол дугайын партком секретары У. Д. Бай-Кара чугаалады.

Амгы үеде пунктуда аптечка чок. Аңаа хереглеттиннер эмнер, иод, зеленка, бинтилер саттынмаан. Технологтуг бижимелдерни кылып чорутсадаа, ону дирекция бадылаваан. Кыргылда пунктузунда чүгле он ажыг столдар бар. Үжен дөрт кыргыкчыларның хөй кезии шала кырынга хойну кыргыыр. Оон алган дүк шынарлыг болур бе? Чок. Шала кырында дүктер тарап чоруй баар болгаш шынары куду болур деп чүвени биле тура-ла, стол кылыр талазы-биле ажылды озал чорудуп турары канчап-даа таарышпас.

Кыргылдага чедир санныг хонук арткан. Аңаа чедир кыргылда пунктузун дерип алыр талазы-биле хемчеглер алдынар дээрзинге бүзүрел бар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

АЖЫЛ ШУУДААН

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозтуң төвү Суг-Бажы суурнуң чанында кыргылда пунктузунда ажыл кидин-түлүк эгелээн. Совхозтуң кыргыкчылары он бирги беш чылдың ийиги чылында 10500 баш хойларны кыргыыр сорулгалыг.

— Ам пунктуда ниитизи-биле 40—50 кижи доктаамал ажылдап эгеледи, ажылывыс чаа-ла шуудап, ажыл-ишчи сорук кирип тур. Хүн бүрүнүң социалистиг чарыжының түңнелдерин тускай көрдүнген чурум ёзугаар үндүрүп тур бис. Ол чорук ажылдың бүдүнгүрүн, ооң шынарын бедидеринге дузалаар ужурлуг — деп, кыргылда пунктузунуң эргелекчизи, зоотехник Валерий Кыргыс чугаалап турар.

Шынап-ла, эргелекчиниң чугаалааны ышкаш, ажыл чаа-ла шапкынчып, кыргылданың харысалгазы хүн бүрү бедип, чонуң аңаа киржилгези улгадып турар. Совхозта коллектив бүрүзүнге тускай ажылдаар кыргыкчылардан аңгыда тус-тус планнарны хувааган. Түңнелдерни үндүрүп, мурнакчыларны илередип, кыргылданың шынарын бедидеринче чогуур хемчеглерни ап турар. Бо хүннерде дөрт кодан хойнуң дүгү кыргыттынган. Оон алдынган дүк малчыннарның социалистиг хүлээлгелеринге дүгжүп турары өөрүнчүг. Малчыннар Монгуш Хевеп-оол, Хажыкы Мартай-оол олар дүк талазыбиле планныг онаалдазын күүседип апкан.

Кыргыкчылардан электриниг машиналар-биле Нина Базыр, Мария Монгуш социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

КҮРҮНЕ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ХЕРЕК

Аныяктарны шеригге албан эрттиреринге белеткээрин улам экижидеринче угланган СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алганындан бээр бир чыл болган. Ол чугула документиниң боттандырып эгелээниниң баштайгы түңнелдериниң дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге Кургаг чер шериниң Политиктиг эргелелиниң начальниги — Шериг чөвүлелиниң кежигүнү М. Д. ПОПКОВ мынчаар чугаалаан:

— **Михаил Данилович,** Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүрээлениинче аныяк оолдар кыйгыртыышкыны чоокта чаа эрткен болгай. Ооң түңнели-биле дүүштүрүп, эрткен айларда кандыг ажылдар кылдынганын чугаалап болур силер бе?

— Кыйгыртыышкын хүннеринде чурттуң комиссариаттарынга онзагай байдал турду. Ол билдингир: келир үениң ракетчилери, танкистери, мотоалыгжылары, кызыгааржылары партия съездизиниң шиитпирлерин күүседип, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы күчүзүн улам быжыглаарынга боттарының салыышкыннарын киирер ужурлуг болгай. Ынчангаш Армияның болгаш Флоттуң хүрээлениинге немежип кирерлер канчаар белеткенгенин кымга-даа сонуурганчыг.

Үстүнде айыттынган доктаалда аныяктарны шериг албанынга белеткээрин экижидери-биле холбашкан айтырыгларны комплекстиг көөрү чугула деп айыткан болгай, ол ышкаш ук айтырыгларны шиитпирлээр кижилерниң деминиг, чаңгыс аай ажылы херек.

Белоруссияда бо талазы-биле эки дуржулга бар. Аныяктарның шериг-патриотчу база интернационалчы кижизидилгезиниң база оларны шеригге албан эрттиреринге белеткээриниң талазы-биле хөй талалыг бүгү ажылды республиканың Компартиязының Төп Комитеди дүүштүрүп турар, а ону организастаарын ТК-ның ажылчын бөлүү боттандырар, ону секретарьларының бирээзи удуртуп турар. Ажылчын бөлүк кыйгыртыышкын мурнунуң белеткелиниң айтырыгларын үргүлчү, чамдыкта районнарже болгаш областарга барып тургаш, өөренип көрүп, партия болгаш комсомол организацияларының секретарьларының, бүдүрүлгелерниң болгаш өөредилге черлериниң удуртукчуларының отчёттарын ап, четпестерни сайгарып, оларны чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Компартияның ТК-ның база обкомнарның секретарьлары, бюро кежигүннери, килдистер эргелекчилери, Шериг чөвүлелиниң кежигүннери, Белоруссияның шериг округунуң командылал-политиктиг удуртукчу составы аныяктарның массалыг хемчеглерин организастаарынга болгаш эрттиреринге идепкейлиг киржип, аныяк өскенни шериг албанынга белеткээриниң айтырыгларының талазы-биле бүдүрүлге коллективтеринге болгаш өөредилге черлеринге, кыйгыртыышкын участоктарынга болгаш ДОСААФ-тың өөредилге пунктуларынга ажылдап турар.

Бо талазы-биле мурнакчы дуржулга өске-даа черлерде бар. Ынчалза-даа бо ажылда четпестер эвээш эвес. Дайынчы хүлээлгезин күүсеткеш ээп келгеннерже кичээнгейни улгаттырары чугула. Курлавырже үнген бүгү дайынчыларга, ылангыя Афганистанга албан школазын эрткеннерге ажылга тургустунуп алырынга дузалаар, оларже сагыш салыр херек. Олар боттарын ёзулуг интернационалчылар, патриоттар кылдыр көргүскен деп, комсомолдуң XX съездизинге демдеглээн болгай. Интернационалчы хүлээлгезин күүседиринге эрес-дидим, маадырлыг чоруун көргүскени дээш беш чыл дургузунда дыка хөй дайынчыларга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан, муң-муң Төрээн чурттуң шаңналдарын алган. Оларны аныяк өскен-биле идепкейлиг ажылдаарынче киирери бистиң ниити сорулгавыс.

Доктаалда айыткан сорулгаларны күүседири чамдык черлерде ам-даа кошкак. Ажылдың утка-шынары чаа байдалдарга, амгы негелделерге дүүшпейн турар.

— **Шериг албанынга** аныяк салгалды белеткээринге массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң үлүү, силерниң бодалыңар-биле алырга, кандыг болур ужурлугул?

— Парлалга, радио, телевидение аныяктарны Чепсектиг Күштерже хандыкшыдарынга, шериг училищелеринче кирер дээр чүткүлдү оттурарынга, Төрээн чуртунуң камгалакчызы профессияны чедип алыр күзелди быжыглаарынга онзагай рольдуг. Олар шериг албанында мен деп чоргааралды аныяктарга кижизидер талазы-биле хөйнү кылып шыдаар. Шеригже кыйгыртыышкын дээрге улуг бүзүрел-дир деп олар билип турар болза кончуг эки.

— **Аныяк өскенни** Чепсектиг Күштерге албан эрттиреринге белеткээр кол чер школа болуп турар. Келир үениң дайынчыларының шериг-патриотчу база интернационалчы кижизидилгезинге ооң ролю бөгүн кандыгыл, бо чугула ажылга военруктарның (шериг башкылары) туружу кандыг болурул?

— Ниити билиг школалары бо талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин амдызында долу күүседип шыдавайн турар. Школа дооскаш шеригге келген оолдарны чүгле кижизидер эвес, харын эде кижизидер ужурга таваржып турары чажыт эвес-ле болгай. Ооң аңгыда школачыларның, сургуулдарның, студентилерниң күш-дамыр кижизидилгезинде четпестерни көрбээченнеп болбас. Ажы-биле чугаалаарга, программаларны аныяк өскенни шеригге белеткээр кылдыр тургуспаан, олар анаа-ла эвээш шимченир чорук-биле демисел хевирлиг.

— **Аныяк өскенни** шериг албанынга белеткеп турганш, кандыг чүүлдерже мурнукузундан хөй кичээнгейни угландырза эки деп бодаар силер?

— Комсомол съездизинге М. С. Горбачевтуң чугаазынга демдеглээни ышкаш, аныяк өскен идепкейлиг, политика талазы-биле бышкан, амгы үениң бүгү айтырыгларынга киржип турар, идепкейлиг болзун деп коммунистер, социалистиг тургузуг күзеп турар. Ындыг болганда, бистер ажылывыска чамдык аныяк кижилерниң хамааты ёзуга кижизиттинериниң хожудап турарын, хууда сонуургалдарын ниитиниң сонуургалдарынга чагыртып билбезин барымдаалап көөр ужурлуг бис.

Ооң аңгыда хөй националдыг шериг коллективтерге оолдарның албан эрттирери-биле холбашкан онзагай чүүлдерни, айтырыгларны чогууру-биле өөренип көрбейн турар-дыр бис. Амгы үеде Ортаа Азия республикаларының, Казахстанның база Закавказьениң дыка хөй төлээлекчилери нациялар аразының харылзажыр дылы — орус дылды эки билбези бистя ханы боданырынче албадавас бе? Ол чүүл бистиң херектеривиске, ооң иштинде оларның дайынчы мергежилдер, техника шингээдип алырының хуусааларынга багай салдарлыг болуп турар-ла болгай.

Шериглерниң чамдык кезээниң орус дылды кошкак билириниң дугайын чылдың-на демдеглеп чугаалап турар, а херек бурунгаар шимчевес, ылангыя Үзбек болгаш Туркмен ССР-лериниң чамдык районнарында ындыг. Ол айтырыгны шиитпирлээри белен эвес херек дээрзи билдингир. Хөй чүве военкоматтардан база хамааржыр. Оларның чамдызы шүшпең ажылдап турар.

Оолдарны шериг херээнге баштай белеткээринге кол кижи военрук дизе хөөредиг чок. Маңаа кайгамчык кижини — Тамбовта № 21 ортумак школаның башкызы, курлавырда подполковник коммунист Иван Григорьевич Поповту сагынмас аргажок. Ооң ийи чүс хире өөреникчилери шериг училищелериниң курсантылары апарган. Кайы хире ат-алдарлыг, эки башкы-дыр!

Шериг-патриоттуг кижизидилгени экижидериниң дыка хөй курлавырлары эвээш эвес военруктарның чылыш чогундан, ужур эдертип ажылдап турарындан долу ажыглаттынмайн келген. Бо талазы-биле кылыр ажылдар хөй. Бо специалистерниң хөй кезии — байлак практиктиг болгаш амыдыралчы дуржулгалыг. Ынчалзажок тускай башкы эртемниглер оларда ам-даа эвээш.

— **Михаил Данилович,** доктаалга дүүштүр шериг ведомстволарның, хамыктың мурнунда военкоматтарның кылган ажылын канчаар үнелеп, көрүп турар силер?

— ССРЭ-ниң камгалал министриниң негелделерин ёзугаар шериг комиссариаттарының аныяктарны шеригге белеткээриниң талазы-биле ажылының түңнелин чылдың-на үндүрүп турар. Ындыг түңнелдерни бистер база үндүрдүвүс. Бо удаада Кургаг чер шериниң Шериг чөвүлели шериг округтарындан келген көргүзүглерни элээн шыңгыы үнелеп көрген. Ол чүнү көргүскенил? Округтардан келген документилерде девискээрде эки деп киирген шериг комиссариаттарының чаңгызы-даа ук көргүзүглерге дүүшпейн турарын хыналда көргүскен. Меге немей бижилге кылырының база карак чаарының хөй санныг фактылары сойгалаттынган. Ол дээш чогуур албан-дужаалдыг кижилерге хемчег онааган. Шериг комиссариаттарының удуртукчуларындан негелдени, партийжи негелдени бедидеринче угланыышкынны чайгылыш чок уламчылаарывыс чугаажок.

Шериг комиссариаттарында шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Чижээ, күүскомнар кыйгыртыышкын пунктуларын, кара адар тирлерни тудар, кадыкшыл-спорт лагерьлерин тургузар дугайында шиитпирлерни хүлээп ап турза-даа, оларны күүсетпес, а шериг комиссариаттары оон-биле эптежип орарлар. Чаңгыс девискээрде турар военкоматтар биле эмнелге албан черлериниң аразында кады хөделиишкин ам-даа шоолуг эвес.

Совет кижилерниң шериг-патриотчу кижизидилгезин, аныяктарны шериг албанынга белеткээрин күштелдирер талазы-биле бүгү-ле эгежок чүгула чүүлдер бар. Чүгле практиктиг хөделиишкиннер херек. Улам идепкейлиг, тодаргай сорулгалыг, чаңгыс аай кылдыр дүүштүрген хөделиишкиннер херек. Бо күрүне ужур-дузалыг ажылды эде тургустунуушкуннуң негелделеринге дүүштүр экижидер апаар.

ЧЕДИР АЖЫГЛАЗА

Ивиниң саарының дугайында бижидим. Июль бирээден үженге чедир хуусааның иштинде ону чорудуп болур арга бар. Иви саанчыларынга төлевирни тургускаш, бо малдың сүдүн сүт машиназынга тырттырар болза, совхозка ажыктыг.

Тоора-Хемге 1955 чылда колхоз ивиниң сүдүнден саржагны бүдүрүп турган. Ол продукцияны уруглар садтары, албан черлери, организациялар ажыглап турган.

Июль айда ивиниң дүгү түлендилеп дүжер, ону чыып алгаш, ажыглап болур. Дүк каяа-даа херек болгай. Ажылчын чарыларының күжүн чедир ажыглавайн турар бис, оларны күш-ажылга хаара тударының аргалары бар.

В. ХУГБЕН.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ПУР. Улусчу Польша Совет Эвилели болгаш социализмниң өске-даа чурттары-биле кады ажылдажылганы калбартып турар. Польшада баштайгы атомнуг электростанцияны социалистиг чурттарның киржилгези-биле тудуп турар. Ниитизи-биле 465 мегаватт күштүг электростанцияның бирги блогун 1991 чылда ажыглалга киирер.

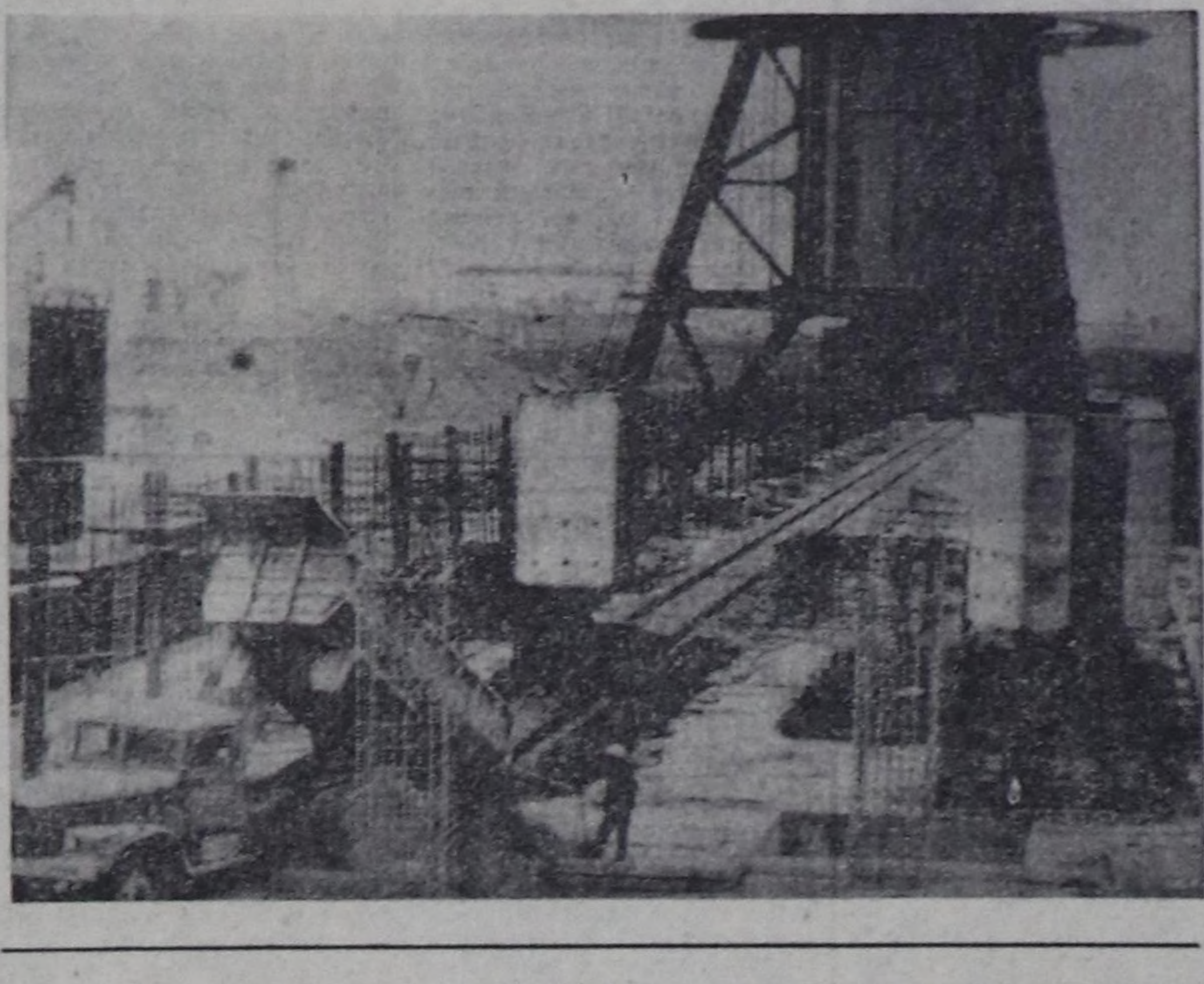

ЧУРУКТА: «Жарновец» АЭС-тиң тудуунда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● **СОФИЯ.** Болгарияда эң не нептереңгей сад культуразы болур яблоктарны өстүрериниң интенсивтиг технологиязынга машиналар комплекизин кедээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш электрижидериниң Софияда институдунуң ажылдакчылары чогаадып кылганнар. Дуржулганың көргүскени-биле алырга, ону ажыглаары материалдыг чарыгдалдарын 50 ажыг хуу эвээжедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хөй катап улгаттырар.

Институттуң ажылдап кылган техниказы ол чугула культураны өстүрери-биле холбашкан бүгү ажылдарны механизастаар арганы берип турар. Элээн каш чаа принципиалдыг шиитпирлерни база ажыглаан. Чижээ, мурнунда ханызы-биле черни аңдарып турганының орнунга хөрзүннү үлдүрертип турар. Өске онзагай чүүлү — минералдыг чемишчидилгелерни ханыладыр чаштырары болур. Ол чорук улуг ажыктыг болуп турар. Хөй үени чарыгдаарын болгаш хөй күш үндүрерин негеп турган ыяштарның будуктарын таарарын долузу-биле механизастаан. Дүжүт ажаалдазының үезинде садтарга хааржактар чаңчыл болганы ышкаш оваалаанмас, чүге дээрге, комплекс белен продукцияны чүдүрүп, дүжүрүп болгаш өскээр сөөртүп турар. Ооң-биле кады бүгү-ле ажылдарга ол-ла машиналар ажылдап турар болгаш ажылдың хевириниң аайы-биле оларга немелде механизмнерни кожуп турар.

● **БУХАРЕСТ.** Румынияның Кара далай эриинде бо чылын туристер баазаларының, аалчылар бажыңнарының болгаш кемпингнерниң четкизи элээн калбарар. Бо чылын маңаа 100 муң ажыг туристер, ооң иштинде Совет Эвилелинден туристер кээп дыштаныр. Констанца хоорайның соңгу чүгүнде «Дыштаныылга сууру» дээр туристерниң чаа комплекизин ажыглалга киирер. Ында бажың бүрүзүн чурттуң янзы-бүрү уездилеринге шынар болган стиль-биле каастап туткан. Туристерни культураның улуг программазы манап турар. Улусчу музыканың фестивальдары, профессионалдыг болгаш бот-тывынгыр ансамбльдер оюн көргүзер. Дыштанып турарлар далай эрииниң тураскаалдыг черлерин көрүп далайга селгүүстээшкинни кылып, спорт маргылдааларынга киржип болурлар.

● **БУДАПЕШТ.** «Аяк шай ижеринче чалап тур бис» — венгр найысылалдың «Корвин» дээр төп универмагтарының бирээзинде кестүп келген чарлал бижик баштай садып алыкчыларны кайгадыпкан. Ынчалза-даа элээн каш хонганда универмагка кээп турарларга ол чаңчыл болу берген. Ындыг чалалга —садып алыкчылар-биле харылзааны быжыглаар талазы-биле чурттуң эң улуг дааранылга бүдүрүлгези болур Будапештиде Май бирн аттыг фабриканың модельерлериниң ажылының чаа хевири болур. Фабриканың кылыгларын садып алганнарны тускай үеде аяк шай ижеринче чалап турар болгаш идик-хептиң чаа модельдерин оларга көргүзүп турар. Аңаа олар бүдүрүлгениң модельерлери-биле ужуражып, оларга фабриканың кылыгларынга хамаарыштыр боттарының саналдарын киирип турарлар.

● **ХОШИМИН.** ВСР-де эң не баштай тургускан төөгүчүлерниң ассоциациязының сорулгазы — Вьетнамда боон турар революстуг чорудулгаларны марксисчи-ленинчи туруштардан, ВКП-ның удуртукчу ролюн көргүзери, ол ышкаш Совет Эвилелиниң обществоведтери-биле кады ажылдажылганы калбартыры. Ооң кежигүннери ВСР-ниң мурнуу чүгүнүң төөгүчүлеринге провинцияларның болгаш хоорайларның революсчу эрткен үезиниң дугайында эртем ажылдарын белеткээринге дузалаарлар. Ол хөй-ниити организациязында төөгү эртемнерин өөренип турар 3 муң ажыг кижини каттыштырар. Ол болза эртемденнер, дээди өөредилге черлериниң болгаш школаларның башкылары, эртем библиотекаларының, төөгү-революсчу музейлерниң болгаш архивтерниң ажылдакчылары.

Тургузукчу хуралга ассоциацияның уставын бадылаан болгаш баштаар черни соңгаан. Улуг Октябрьның 70 чылынга алдар болдуруп Хошимин хоорайның төөгүчүлери Индий-Кыдат улустарының салым чолунга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдарының дугайында монографияны парлап үндүрерин төлевилээн.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА КӨРҮП ТУРАРЫ

Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузарының дугайында айтырыгга хамаарыштыр чоокта чаа СЭКП Төп Комитединге болуп эрткен хуралдың түңнелдерин даштыкы парлалга органнары калбаа-биле тайылбырлап бижип турар.

Польшаның «Трибуна люду» солуну Совет Эвилелинде боттанып турар эде тургустунуушкун дээрге социализмниң баштайгы чуртунда четчип хөгжээн чүүлдерни улам ханыладырынга шын тыптынган теоретиктиг болгаш политиктиг харыы болур деп бижээн. Эде тургустунуушкун чаа ниитилелдиң хөгжүлдезинде чаа үе-чаданы ажыткан чугула болуушкуннарның бирээзи болур. Чоннуң эрге-ажыы, социал чөптүг чорук социализмниң чарылбас кезээ, ооң алыс бүдүш-шынары болур деп, солун улаштыр демдеглээн.

Венгрияның «Непсабадшаг» солуну Совет Эвилелинде эде тургустунуушкун чиик эвес, берге байдалдарда эртип турар. Ындыг болзажок ол чорудулганы дүргедедири-биле тодаргай хемчеглерни совет удуртулганың талазындан ап чорудуп турары эде тургустунуушкун эчизинге чедиртинер дээрзи билдингир апарган деп демдеглээн.

СЭКП Төп Комитединге болган хуралдың түңнелдеринге хамаарыштыр капиталистиг чурттарның массалыг информациязының чепсектери база-ла тайылбырларны кылып турар. Советтер чуртунуң бодунуң амыдыралының бүгү талаларынга эгелээн эде тургустунуушкунну эчизинге чедирер дээш шиитпирлиг туржуп турарын олар демдеглеп турар. Чижээлээрге, Францияның «Монд» солуну эде тургустунуушкунуң эрге-ажыын камгалаарынче угланган улуг кыйгырыг Москвага болган деп бижээн.

ХОЛГААРЛААШКЫН

ГАВАНА. Пренса Латина агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, Панаманың улусчу партиязы (ПУП) ол чурттуң иштики херектеринге Каттышкан Штаттарының ыят чок холгаарлап киржип турарын шиитпирлии-биле буруу шапкан. Панамада чуртта байдалды доктаамал эвес болдурарын оралдажып, чуртта иштики политиктиг байдалды чидиглендирип турар оппозицияның барыын үзелдиг партиялары америк элчин чериниң айтыышкыны-биле хөделип турар деп, ПУП-туң медеглелинде айыткан. Бар турар доктаамал эвес чорук чүгле Каттышкан Штаттарга ажыктыг, олар 2000 чылга чедир океаннар аразының суг оруун Панамага дамчыдып бээрин кандыг-даа арга-биле болдурбазын күзеп турар.

Барыын үзелдиг оппозицияның чагырыкчы национал демократтыг эвилелге удур демиселинге чурттакчы чонну киришпезинче болгаш АКШ-тың семээшкининден Панаманың национал эрге-ажыктарын камгалаарынче улусчу партия кыйгырган.

(СЭТА)

БУРУУДАТКАН

ДЕЛИ. Пакистанның улусчу национал партиязының даргазы Абдул Вали хан Исламабадтың ёзу-чурумун «Азиядипте АКШ-тың ямбылыг эвилелчизи» деп адаан. Бомбейде ЮНИ индий агентилелге интервьюзунга АКШ-тың Пакистан-биле чоокшулажырынга индигии Иранга шахтың (хаанның) ёзу-чурумунуң дүжүп батканы берген деп, ол айыткан. Ол кавыга бодунуң холгаарлап киржилгезин агартыр сорулга-биле Вашингтон ооң соонда Афганистанны долгандыр туруп келген байдалды ажыглай берген.

Пакистанның улузун аңгылап чарары-биле Исламабадтың чагырыкчы бөлүктери янзы-бүрү каржар аргаларны хереглеп турар деп Абдул Вали хан онзалап демдеглээн. Оларның ындыг политиказының түңнели Карачи болгаш өске чамдык хоорайларга янзы-бүрү этниктиг бөлүктерниң төлээлекчилериниң аразынга хан төгүүшкүннүг месилдежиишкиннер болган.

Соңгу-барыын провинцияда бүдүрүп турар наркотиктерни чажыды-биле саткаш, ону байыырынга ажыглап турар деп Пакистанның дээди шериг командылалын болгаш улуг херенгитеннерни Пакистанның улусчу национал партиязының удуртукчузу буруудаткан.

(СЭТА)

БУРУУ ШАПКАН

ДЕЛИ. Америк политиктиг ажылдакчыларның сүт адаанга чоруур совет хемелер Никобар ортулуктарда индий базаны ажыглап турар дээр дугайында нептереткен барыын чүктүң парлалгазының медеглелдерин «үндезин чок болгаш меге» деп Индияның ДХМ-ниң төлээлекчизи буруу шапкан. Парлалга төлээлекчилери-биле ээлчеглиг ужуражыышкын үезинде салган айтырыгга харыылап тура, даштыкы политика ведомствозунуң төлээлекчизи индий девискээрде кандыг-даа базаны совет шериг корабльдери ажыглавайн турар деп харыылаан.

(СЭТА).

ҮШ РАКЕТА БОТТАРЫ УШКАН

ВАШИНГТОН, (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи Николай Туркатенконуң дыңнатканы болза, АКШ-тың аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле национал эргелелиниң Уоллпсос баазага (Вирджиния штат) турган үш метрология ракетазы боттары космос делгеминче ужуп үне берген. Белеткеп тургузуп каан турган ракеталарга чаңнык дүжерге оларны ужудуп үндүрер электроника системазы ажылдай бээрге, олар боттары-ла агаарже ужуп үне берген деп дыңнадып турар.

Ракета ужудуушкунуң башкарар черден оларның кайнаар ужа бергенин база кайда бар чыдарын тодарадып күш четпээн, чүге дээрге ол ракеталар-биле харылзаа системалары чаңнык одундан өртенгилей берген боор чадавас. Ол черниң харыысалгалыг ажылдакчызы Джон Паркс «ол ракеталарның кандыг системазының, канчап ажылдай бергенин тодарадып шыдаваан бис» деп медеглээн.

Ол таварылга АКШ-тың хөй-ниитизиниң болгаш эртемденнериниң, политиктиг ажылдакчыларының дүвүрээшкинин болдурган. Демократтыг партиядан президент соңгулдазынга бодунуң кандидатуразын идип үндүрерин оралдажып турар сенатор Дж. Байден «бир эвес ол ракеталарга космос делгемин шинчилээр дериг-херекселдерни эвес, а ядролуг чепсекти тургузуп каан турган болза кайы хире айыыл боор болурул» деп медеглээн. Делавер штаттың соңгукчуларының мурнунга чүве чугаалап турганш, боо-чепсекти эндере бүдүрери, «сылдыстар дайынының» программазы кижи төрелгетенге айыылды тургузуп турар деп, ол чугаалаан.

ҮНДҮР ШӨЛЭЭН

НИКОСИЯ. ИРНА иран информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, чурттан база бир дөрт англи дипломаттарны үндүр шөлүүр дугайында шиитпирни Иранның даштыкы херектер министерствозу хүлээп алган. Олар Иранның девискээрин чоокку үш хонук иштинде каггаш чоруур ужурлуг.

Великобританияның чазаа Иран элчин чериниң ажылдакчыларының санын кызырар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ооң мурнунда британ ДХМ Манчестерде иран консуль черин хагган, Бодунуң элчээнде иран тала эрткен неделяда чурттан британ беш дипломатты үндүр шөлүүр дугайында чарлаан.

(СЭТА).

БАРЫЫН БЕРЛИН ДУГАЙЫНДА

Айтырыңар, харыылап берээл

Чадаана хоорайдан Василий Үзек «Шын» солуннуң редакциязынче мындыг айтырыгны чоруткан: Совет Армия 1945 чылдың майда Берлин хоорайны долузу-биле хостаан болгай. Ам чүге ол хоорай ийи аңгы чарлы бергенил? Хоорайның политиктиг, экономиктиг тургузуу, өске чурттар-биле харылзаазы кандыгыл?

СЭКП обкомунуң лектору төөгү эртемнериниң кандидады Г. Колмаков ук айтырыгга харыылап, тайылбырны кылган.

Барыын Берлин—өске хоорайларга бодаарга, бир онзагай политиктиг тургузуглуг хоорай. Ол Герман Демократтыг Республиканың төвүнде болгаш үш барыын чүк күрүнелериниң чагыргазының адаанда туруп турар. Хоорайның шөлү 480 дөрбелчин километр, чурттакчы чону 1 млн. 900 муң кижи. Хоойлу-дүрүм эрге-чагыргазын чурттакчы чон 4 чыл хуусаалыг соңгуп алыр, депутаттар палатазы, (парламент) а күүсекчи эрге-чагырганы бургомистрги баштаткан сенат (чазак) боттандырып турар. Бо хүннерде сенат христиан-демократтыг болгаш хостуг демократтыг партия деп ийи буржуаз партиядан тургустунган.

Барыын Берлин —улуг бүдүрүлге төвү хоорай. Хоорайның экономиктиг амыдыралында чугула [illegible] кол нуруузунда барыын герман болгаш американ капиталга хамааржыр улуг монополистиг каттыжыышкыннар ээлеп турар. Хоорайда кем-херек үүлгедиишкиннери, наркомания, нүгүл, хоп-меге чорук дээш буржуаз делегейниң бүгү-ле шончуктуг «аарыглары» хүн бүрү болуп турар. А эң-не берге социал аарыг —ажыл чок чорук. Ам Барыын Берлинде 90 муң хире кижи ажыл чок. Бир-жадан ажыл дилеп, ээлчег манаан кижилер улам көвүдеп, ажыл тып алырының аргазы улам эвээжеп турар. Хоорайның ажылчы чону боттарының политиктиг болгаш экономиктиг эргези дээш шудургу демиселди чорудуп турар.

Барыын Берлинниң чурттакчы чонунуң хөй кезии Европа континентиге дайын айыылы чок байдал тургустунар болза чүгле ынчан оларның келир үези аас-кежиктиг боор болур деп чүвени эки билирлер. Хоорайның тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштери дайын чепсээн эндере бүдүрер чорукка удур база американ боо-чепсекти Европага мөөңнээрин соксадыры дээш демисежип турар. Хоорайның тайбың талалакчылары бүгү Барыын Берлин дүрүм ёзугаар ядролуг чепсек чок зона кылдыр чарлаттынган турарын чедип алыр дээш эвээш эвес күжүн үндүрүп келгеннер.

Герман Демократтыг Республиканың девискээринде политика талазы-биле аңгы үзелдиг бир бөлүглел канчап тыптып келгенил, Берлинниң ийи аңгы чарлы бергенинде кым буруулугул? Дайын сөөлүнүң баштайгы чылдарын сактып көрээлиңер. ССРЭ, АКШ, Англия бо үш күрүнениң 1944 чылдың сентябрь 12-де Германияның аңгы-аңгы зоналарын үлештирериниң база «Улуг Берлинни» башкарар дугайында Дугуржулганың протоколунда, 1945 чылдың Ялта болгаш Потсдам конференциязының дугуржулгазын ёзугаар Берлин совет, американ, англи, француз деп 4 секторга чардынган турган. 1945 чылдың июньда барыын чүкте эвилелчилерниң чамдызы хоорайже киргеш, ооң мурнунда кылган Дугуржулгалар ёзугаар олар боттарынга хамаарышкан хоорайның барыын секторунда девискээрлерин холга алганнар. Барыын күрүнелер оккупацияга киржир эргезин ажыглап алгаш хоорайның моон соңгааргы хөгжүлдезиниң демократтыг оруун дуглай боттарының хамаарышкан секторларынга Подсдам дугуржулгазының утка-шынарын хажытканнар. 1948 чылдың июнь 18-те Германияның барыын секторларынга акша реформазын чоруткан, а ол-ла айның 23-те ону барыын секторларга нептереткен. 1948 чылдың декабрь 5-те хоорайның чөөн болгаш барыын деп ийи кезекке чарлырын хоорай парламентизинге соңгулдалап болган. Ынчангаш Чөөн Берлин, Барыын Берлин кылдыр хоорай ынчаар чарлып чорутткан.

Барыын Берлинниң шак ынчаар тыптып келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш барыын чүктүң каргыс күштери ону чурттар аразының харылзаазын чидиглендирериниң, Герман Демократтыг Республикага база өске-даа социалистиг чурттарга удур ажыл чорударының төвү кылдыр ажыглап эгелээн. Ындыг үүлгедиишкиннерни чок кылыр узуткаар сорулга-биле ГДР-ниң чазаа өске эвилелчи күрүнелери-биле сүмелешкеш, 1961 чылдың август 12—13-те Берлинниң айыыл чок чоруун камгалаарының хемчээн алган Герман Демократтыг Республиканың найысылалы-биле Барыын Берлинниң аразында бетондан кылган блоктар, шлагбаумнарны кылган, ооң соонда узуну 16 километр, бедии 2,5 метр кызыгаар ханазын тургускан, шыңгыы ,контрольду кылып турар.

Ооң-биле кады Барыын Германияның эрге-чагырга органнары янзы-бүрү кажарлаашкыннарны ажыглап, ГФР-ниң кызыгаарындан дашкаар туруп турар черлерге хамаарыштыр хоойлу-дүрүмнүң үрээшкиннерин болдуруп турар.

ГДР, ССРЭ болгаш өске-даа социалистиг чурттар ГФР-ниң ол үүлгедиглеринге удур соксаал чок демиселди чорудуп, хоорайның политиктиг, экономиктиг амыдыралынга таарымчалыг байдалды тургузарының бүгү хемчеглерин ап турар. Ол айтырыгны шиитпирлеп чорударынга ССРЭ, Франция, АКШ, Великобритания бо дөрт күрүнениң аразында 1971 чылдың сентябрь 3-те чарган дугуржулга улуг идигни берген. Берлин хоорайның барыын секторларынга хамааржыр ук дугуржулгада чугаалап турары, «Берлинниң барыын сектору-биле Герман Федеративтиг Республиканың аразында харылзаазы бир эвес ол секторлар Герман Федеративтиг Республиканың моон соңгаар кызыгаарының бир кезээ болбас, мурнунда чардынган дугуржулга ёзугаар ол чуртка шуут хамаарышпас, Федеративтиг Германия-биле ол секторларны база удуртур чүгкүл-күзелдеринден ойталаар болза, Берлинниң барыын секторлары-биле Герман Федеративтиг Республиканың аразында харылзаазы чүгле ынчан чогумчалыг байдалче шилчип болур».

Дугуржулгада Барыын Берлинниң болгаш база ооң чурттакчыларының чурттар аразынга сонуургалын камгалаарының эргелери ажылдап кылдынган. Ёзулуг-ла Барыын Берлинниң ол эргелери барыын чүктүң үш чурттарының (АКШ, Франция, Великобритания) аразында «даш октажырының» сылдаа болуп турар.

Дөрт чурттарның аразында дугуржулга ёзугаар Совет Эвилели Барыын Берлинде өске үш чурттарның күрүне органнарынче төлээлеттирген чиңгине консульствозун, Иштики садыг организацияларының бюрозун, а база ол ышкаш Аэрофлот болгаш Интурист төлээлекчилерин тургускан. Барыын Берлинниң ГФР-ниң девискээринге аргыжылгазы, өске күрүнелер-биле харылзаа-биле бир дөмей, доктаамтынган чижек-норма, хоойлу-дүрүм ёзугаар кандыг-даа шаптараазын чок чорул турар. Ынчалза-даа Герман Федеративтиг Республика Боннда амга чедир-ле Барыын Берлинни бодунуң чери кылдыр чарлаарын аажок ыйыдып турар.

Бо чылдың майда Москва, Ленинград, Киев болгаш Рига хоорайларының күүскомнарының удуртукчу ажылдакчылары Берлинниң тургустунганының 750 чыл оюн таварыштыр Берлинге болган хоорай бургомистрлериниң ужуражыышкынынче чалаткан турган. Ол ужуражыышкынче келириндеи олар ойталааннар. Ооң чылдагааны чүдел? Ооң чылдагааны Барыын Берлинниң сенадының моон мурнунда кылып турган аазаашкыннарынга дүүшпейн, ооң тускай статустуг эргезин барымдаалавайн, хоорайның ол байырлалынга хамаарыштыр хемчеглер өске агымче чоруй барган.

Чижээ, бургомистрлерниң ужуражыышкынының бичии мурнунда Францияның президентизи Барыын Берлинге келирге, ГФР-ниң президентизи болгаш канцлери эдертип алган кады чоруп турганы база-ла чылдагааныг. Ынчалза-даа Бонннуң политика кылып турар кижилери бо айтырыгга хамаарыштыр кандыг-даа хоойлу-саавыр ажылдап кылып шыдавастар, чүге дээрге ол херек Барыын Берлин Федеративтиг Германияга бичии-даа хамаарышпас, бөгүн-даа, моон соңгаар-даа ооң девискээриниң кезик-чамдызы болбас деп үстүнде көргенивис дөрт чурттуң аразында дугуржулгада тодаргай чугаалап каан болгай.

Пушкинниң чогаалдарынга ынак муң-муң кижилер чылдың-на июнь айның бирги воскресеньезинде Михайловское суурга чыглып келирлер. Бо чылын ол байырлал чээрби бир удаа болган. Псков областа бо суур культураның тураскаалы апарган. Улуг чогаалчының амыдыралы болгаш ажылы-биле холбашкан бүгү чүүлдерни ында национал ыдык кылдыр кадагалап турар.

Михайловскоениң хайгааракчызы С. С. Гейченконуң сагыш салыр, харылаар ажылы-ла хөй. Бо байырлалга болган эртем диспуттарын база делгелгелерни ол өөнүң ээзи-биле кады эки белеткээн.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Гейченко кадайы Любовь Джалаловна-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИР УЖУРЛУГ

Ном болгаш номчукчу

Кайда-даа эде тургустунуушкун чоруп турар болгай. Ынчаарга чогаадыкчы иштиң кижилери база бо чугула херектиң мурнуку одуруунда деп бодаар мен. Ынчалза-даа...

Сөөлгү үеде барык чылдың чыгы эңдере номнарын чырыкче үндүрүп турар, ынчалза-даа номчукчу кижиниң сеткил-хөөнүнге четпес чогаалдар бижип турар авторларның ажылдарын номчааш, ындыг бодалдарга алзы бердим. Мен маңаа Тываның ном үндүрер черинге үнген чогаалдарны шуптузун багай дивейн тур мен. Номчукчуларның болгаш критиканың үнелелин чаалап алган хоочун салгалдың соо-биле чоруп олурар чамдык аныяк авторларның үнү дыңзыг. Оларны маңаа чижекке-даа киргеш канчаар. Чүге дизе үнген чогаалдарга хамаарыштыр сайгарылга кылыр дивеедим. Чүгле сагыжымны өйүп келир бодалдарны илередикседим.

Тыва литературада ажылчын аңгы дугайында эки бижиттинген чогаал барык чок. Бар-даа болза, ону бижип турар эштер ажылчын кижиниң ажыл, амыдыралын билбес болурдур. Чон аразынче кирбейн, аңаа-ла даап, чогаал бижикчиниң хоразы ол эвес чүве бе? Кижи угбас чүвезин чеже-даа ширбаарга, угбас ышкажык. Чогаал база ындыг ышкаан. Аңаа-ла чугаа дыңнап, ийи-бир кижи-биле шала-була чугаалашкаш, ажылчын аңгы дугайында чогаал бижидим дээрге кайын таарыжыр. Ажылчын кижиниң психологиязы ооң бүдүрүлгеге хамаарылгазындан үлегерлеттинер деп бодаар мен. Ынчангаш ажылчын аңгы дугайын чудаалаар дизе, бүдүрүлгениң системазың беш салаа дег билири негеттинер.

Чамдык чогаалдарны номчуурга, дыл-домаа чевен, ында кедүртүнүп турар айтырыгларның ханы утка чогу кижини кайгады бергилээр. Чогум-на ындыг номнар садыг делгиннериниң каазы болу бээр. Мен бодаарымга, кайы-бир авторнуң чогаалын чырыкче белеткеп олура, ооң үнелиин барымдаалап тиражын салза кандыгыл? Бир эвес ооң чогаалдары чон ортузунга дүрген тарай берзе, дараазында номун оон-даа көвүдетсе. Чогум аажок сонуургаан номнарымны садыглардан тыппас кижи-дир мен.

Ажылчын кижи багай ажылдаар азы брак кылыр болза, аңаа хемчег онаар, төлевир бербес болгай. А чогаалчы кижиниң ижи оон-даа харысалгалыг эвес чүве бе? Бир эвес ооң номнары садыг делгиннеринге чыдып-ла турар болза, дараазында номун чүге парлаары?

Бисте аныяк-даа, эгелеп-даа чогуур авторлар хөй-дүр. Оларның ажылдарын номчуурга, черле идегел улуг. Ынчангаш ук эштерниң ажылдарындан дарый парлаарын өөренип көрзе. «Улуг-Хем» деп чечен чогаал альманагы бар болгай. Ону журнал кылдыр эде тургузуп көрзе канчап баарыл? Чүге дээрге бистер, номчукчулар, база тыва чогаалдарны хөйү-биле манап олурар-дыр бис.

Бо чүгле мээң бодалдарым-дыр. Өскээр билип турарым база магат чок. Ынчалза-даа чогаалчылар номчукчуларга идейлиг утказы, уран-чечени бедик ажылдарны бараалгадыр хүлээлгелиг күүседир ужурлуг.

Д. МОНГУШ.

Терлиг-Хая суур.

Мээң саналым

БАЯННЫГДА АЯННЫГ-ЛА

Бежен чылдардан эгелеп уран чүүлге доктаамал киржип келдим. Амга чедир, ажылдап турар черимниң аайы-биле аныяктарның уран чүүл көрүлдезин удуртуп тур мен.

Назыным иштинде уран чүүлден халбактанып чоруур болганымда, каяа-даа, кандыг-даа концерттерден чыда калбас-тыр мен. Бо-ла көрүп чорууруга, сөөлгү үеде көдээ культура одагларындан келген концерттерниң ыры үделгези кошкап бар чыдар. Чарлакчы үш, дөрт, беш үнүүг номерин чарлаптар. Күүселдезин дыңнап олурарга, дөңгүр-ле ийи үнге дыңналыр.

Ук четпестерниң үнүп кээп турар чылдагааны чаңгыс. Сөөлгү үеде баян-биле үделге көңгүс уттундуруп бар чыдар. Орус улустуң ырларын баян азы гармонь-биле үдээрге, дыка чараш дыңналыр. «Баян чокта ыры турбас» дижири черле чөптүг. Тыва уран чүүл бодунуң сайзыралын баян үделгезинден эгелээн. Республикага музыка училищези чок турда, Кызылга түр баянистер курузу безин ажылдап турду. Ону доосканнар ам-даа ойнап чоргулаар-дыр.

Көдээниң аныяк-өскенниниң аразында баянга ойнаптар кижи сөөлгү үеде дыка ховартаан. Агитквартиралар, коллективтер аразынга концерт болур дээнде, кайда-ла баян ойнаптар кижи барыл, ону барык хунаажыр чыгы апарган. Садыгларда баян чыдып турар. Мээң үемде ол кончуг ховар бараан турган.

Алдан чылдар эгезинден баянга салым-чаяанныглар дыка өскен турганын ам сактып түр мен. Кежээлерде суурнуң ол-бо талазындан таалангыг аялгалар дыңналып келир. Аныяктар чыылган черде баянга үдеттирип алган; ооң аккордтаан үнүнүң аайы-биле чараш ырлар чаңгыланып турар боор чүве.

Тыва улустуң ырларын баянга үдедип алгаш күүседирге, дыка аянныг. Чамдык аялгаларны баянга үдээр кылдыр чогаадып каан болгулаар. Өске хөгжүм херекселдеринге тааржыпас аялга турбас болгай. Чүгле баянга үдээрге чараш дыңналыр аялга дээрим ол-дур ийин.

Сөөлгү үеде ыры-хөгжүм ансамбльдери сайзырап орар. Ында багай чүү деп, харын эки ышкажыл. Ынчаарга олче эмин эрттир кичээнгей углап дыргаш, баян, гармонь болгаш өске-даа хөгжүм херекселдерин уттуп алырга таарыжыр бе?

Бо талазы-биле бодум хуумда саналдыг мен. Чер-черде музыка школалары бар. Аңаа баянистер бөлүүн сайзырадыр үе келген. Чүгле школаларга эвес, клубтар болгаш өске-даа черлерге баянистер бөлгүмүн тургусса чүл? Бистиң районнуң культура килдизиниң эргелекчизи А. Доржу баянистер курузун тургузарын сүмелеп турар. Ону бодум хуумда деткиир мен.

Районга янзы-бүрү көрүлделер үргүлчү болуп турду. Аңаа баян-биле үделгениң арай кошкак кончуг-дур. Ынчангаш хөй үнүүг ырлар көрүкчүлерниң сеткилинге четпейн баргылаар.

Баян-биле үделгелиг ыры дыка чараш дыңналыр. Мону катап хөгжүдер болза эки деп саналдыг мен. Өскелер меңээ база каттыжар боор.

Ш. САЛЧАК,
уран чүүлдүң хоочуну.
Сүт-Хөл район.

КУЛЬТУРЛУГ БОЛУР

Чоокта чаа, дыштаныр хүннерниң бирээзинде РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кужугет Хензиг-оолдуң цирк бөлүүнүң концерти Ногаан театрга болган. Биеэки-ле чаңым-биле чеде бердим, ынчалзажок аңаа көрбээнимни көрдүм: аайын тыппас мен, хамык улус сандайлар кырынга дистиндир тургулапкан. Ынчаар көөрү боттарынга халалыг, шыланчыг эвеспе. Че, ол-даа канчаар, берге чүве: кырган кижилер сандай кырынче үнүп шыдавас, а бичии уругларга демей-ле көзүлбес.

«Культуразын кулурга булгап чиген». Мээң үемде тывылган бо үлегер домак сагыжымга кирди. Эгениримни канчаар, өскээртен келген чон мындыг чудувусту көрүп база магатчок. Чүгле бодун бодаар, ындыр арын-нүүрүн болгаш культуразын ышкынган ол улусту чурумчудар дружинниктер-даа көзүлбес. Даштын ийиң шагдаа бар, олар ол-ла черинге концертти төндүр хөөрежип кагдылар.

Ынчап турувуста карангылап келген, а театрда чырык кирбээн. Ол база элдеп, көрүлде чаңгыс бо эвес болгай. Черле театрның иштиниң хирлиг, ында-мында саазын болгаш өске-даа боктуң хөйүн. Бо бүгүнү парктың ажылдакчылары дарый эдер ужурлуг.

М. ШУР-ООЛ,
пенсионер.

спорт

АЪТТАНЫШКАН

Санитар дружиналарының аразынга Кызыл хоорайның бирги чери дээш маргылдаага республиканың Статистика эргелелиниң командазы бирги черни ээлээн. Тываның электри четкилериниң болгаш үлетпүр барааннар садыының коллективтери ол маргылдааларга идепкейлиг киришкен.

Маңаа тиилээн команда Барнаул хоорайга эртер зона маргылдаазынче чорупкан.

А. ЗАХАРОВ.

СЛЁТ ДООЗУЛГАН

Кызылдан ырак эвесте «Тайга» станциязының чурумалдыг черлеринге республиканың башкыларының XIV слёду чоокта чаа эрткен. Аңаа Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш Кызыл районнуң башкылары идепкейлиг киржип, туризмни школаларга нептередир талазы-биле чамдык чүүлдерни көрүп, билип алганнар.

О. ШҮҢНЕЙ.

ШКОЛАЧЫЛАР АРАЗЫНГА

Улуг-Хем районнуң школачыларының аразынга турисчи слёт Арыг-Бажы суурнуң чоогунда делгем алаакка эрткен. Черниң байдалын, ооң уг-шиин тодарадырынга база кадырберт шаптараазынныг черлерни эртеринге Шагаан-Арыгның, Арысканның болгаш Арыг-Бажының школачылары белеткелдиг чоруун көргүскен.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ХОСТУГ ҮЕЗИНДЕ

Мөңгүн-Тайга районда Мугур-Аксы суурда хамаарышкан ажылынга, өг-бүлезинге болгаш хөй-нитти ажылынга идепкейлиг киржип турар херээженнер хөй.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтан Зинаида Хүлер-оол, эмчи Зоя Балды, Зоя Даңзы, харылзаачылар Татьяна Демчик, Роза Хомушку, башкылар Зоя Шөмбүл болгаш оон-даа өскелер спортчу хемчеглерге доктаамал киржип, ажы-төлүн аңаа өөредип турарлар.

З. ДОНГАК.

СОНУУРГАДЫВЫС

Мээң аныяк шаамда аалдар аразынга ыры бо-ла дыңналыр. Ылангыя мал кадарар кижилерниң бир кылыр ажылы ол. Ам ыры туржук, өске-даа аас чогаалы ховар дыңналыр апарган. Ынчангаш «Чонар-Даш» агиткультбригаданың концертин Бай-Тал суурнуң чону кончуг сонуургадывыс.

«Чонар-Даш» — бистиң Бай-Тайга районда Кызыл-Даг суурнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң агиткультбригадазы. Ооң тургузукчуларының бирээзи — ында Культура бажыңының эргелекчизи Монгуш Санчаа. Ол коллективтиң тараажылар, малчыннар дээш, четпээн чери чок. Барган черинге кожамыктар, дүрген чугаалар, хөөмей болгаш хөгжүм чаңгыланып турар.

Концерт солун болду. Ылангыя 75 харлыг Салчак Кумуң-оолдуң кожамыктаарын, онгу класстың өөреникчизи Төре Чайлаг-оолдуң сыгыртырын магададым.

Х. КАРА-ООЛ.

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

Республиканың Культура министерствозу, профэвилелдериниң эки тура күш-культура, спорт ниитилели культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ээлчеглиг спартакиадазын Кызылга организастаан. Аңаа районнарның көдээ культура бажыңнарының методистери, режиссерлар, хөгжүм талазы-биле специалистер, бот-тывынгыр артистер массалыы-биле киришкен, чүге дизе спорттуң сес хевирлеринге барык 250 күш-культуржулар ол маргылдааларга киришкен.

Культура ажылдакчыларының спартакиадазының программазында волейболга, стол теннизинге, черниң узунун халыырынга, 100, 500 болгаш 1000 метрниң дистанцияларынга база 4х100 метрниң эстафетазынга чарыш болган. 25 метрден боодалгага маргылдаалар организастыг эрткилээн.

Волейбол маргылдаазынга ниитизи-биле 17 команда шаңналдыг черлер дээш үш хүн ойнап келген. Бөлүктер аайы-биле чоруткан маргылдааның түңнелинде Бай-Тайга районнуң культура ажылдакчыларының командазы Каа-Хем районнуң төлээлерин 2:1 санга уткааш, спорттуң ол хевиринге бирги черни ээлээн.

Стол теннизиниң оюннары база үр уламчылааш доозулган. Эр улус аразынга республиканың каш дакпыр чемпиону Анатолий Серен база херээженнерден Улуг-Хемде Кызыл-Даг суурда көдээ Культура бажыңының директору Алдынмаа Назыты олар хууда бирги черни ээлээннер. Маңаа команда талазы-биле республиканың Культура министерствозунуң күш-культуржулары тиилээн.

100 метрниң чарыжынга эр болгаш херээжен улус аразынга Бии-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң ажылдакчызы Мерген Монгуш биле Кызыл районнуң төлээзи Ирина Сундуй олар түс-түзүнда мурнап келгеннер. М. Монгуш узунун халыырынга 5 метр 55 сантиметрни ашкаш, хууда база бир шаңналды чаалап алган.

500 метрниң дистанциязынга Тандының күш-культуржузу Алдын-кыс Сарыглар мурнап келген. Ол аңаа 1 минута 41 секунда үени чарыгдаан. А эр улустуң 1000 метрниң дистанциязынга Тес-Хемден Шолбан Кызыл-оол эң шалыпкын маңнаан.

Боодалга маргылдаазынга Культура министерствозунуң ажылдакчызы В. Кертик-оол биле Кызыл хоорküүскомунуң культура килдизиниң төлээзи Э. Монгуш (херээженнерден) оларның көргүзүү эки болган.

4х100 метрниң эстафетазы чиидиг байдалга эрткен. Баштайгы стартар болган соонда таңдыжылар мурнап турган. Ынчалза-даа Кызыл районнуң командазы кашпагай маңнааш, маргылдааның бо хевиринге тиилээн. Оларның үези — 55,2 секунда болган. Ол командадан чаңгыс секунда озалдааш, бии-хемчилер ийиги черни алган.

Маргылдааларның түңнелинде Бии-Хем районнуң культура ажылдакчылары ниити бирги черни ээлээш, шилчиир кубокту, өртектиг белектерни чаалап алган. Ук команданың удуртукчузу Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы М. М. Оюн маргылдааларга боду идепкейлиг киржип, организакчы чоруун көргүскен.

Бай-Тайганың болгаш Таңдының культура ажылдакчылары ийиги-үшкү шаңналдыг черни ээлээннер.

Маргылдааның оргкомитеди болгаш судья коллегиязы келир чылын болур спартакиадага спорттуң чамдык хевирлеринге маргылдааларны немей чорудар талазы-биле шиитпирни хүлээп алган.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга тураскааткан республиканың культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының IV спартакиадазы организастыг деңнелге эрткен.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: волейбол оюннары болгаш аңаа тиилээн Бай-Тайганың бөлүк культура ажылдакчылары; эстафетада херээженнер.

Авторнуң фотолары.

Новосибирскиниң совет садыг институдунга

дараазында мергежилдерге конкурс чокка болгаш кооперация системазындан тускай чылдыда ёзугаар өөренирин күзээн кижилерниң документилерин дужаарын Тыва респотребсоюз дыңнадып тур:

— **Аъш-чем барааннарының болгаш аъш-чемге хамаарышпас барааннарның товароведениези.**

— **Ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш органнизастаары.**

— **Садыг экономиказы.**

— **Бухгалтер учёду.**

— **Ревизия болгаш контроль.**

Тускай чылдага хамаарыжыр кижилер: район чагыргалыг хоорайларның көдээ черлеринде доктаамал чурттап турар болгаш хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черинниң чоруткан кижилери, ажыл-агыйның стипендиязынга өөредири-биле чоруткан кижилер, хереглекчилер кооперациязынга 6 айдан эвээш эвес хуусаалыг ажылдаан кижилер, кайы-бир хереглекчилер ниитилелиниң хандырып турар девискээринде чурттап турар болгаш шериг албанындан халашканнар (хереглекчилер ниитилелинге ажылдаан стажы барымдаа чокка), техникум доосказ, кооперацияга үш чыл ажылдаан кижилер, кооперация техникумун шылгарал диплому-биле азы чүгле 4—5 демдектерге доосан болгаш доосан мергежилиниң аайы-биле дээди өөредилге черлеринге өөренирин башкылар чөвүлелинден сүмелээннер, профессионал-техниктиг училище доосан ортумак эртемниг болгаш ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг кижилер, кооперацияның профессионал-техниктиг училищелерин шылгарал дипломнуг доосканнар.

Көдээ черде чурттап турар үндезин чоннуң кижилерин конкурс чокка хүлээп алыр. Чоруткан бижик-биле кады дээди өөредилге черинге киреринге херектиг документилерни дужаар. Паспорт болгаш шериг албанынга хамаарышкан документилерин боду эккээр.

Тускай чылда ёзугаар экзаменнерни август 1-ден 20-ге чедир Новосибирскиге дужаар. Белеткел курстары июль 13-те ажыттынар.

Тускай чылданың документилерин июнь 22-ден июль 6-га чедир хүлээп алыр, беседалажыышкын июль 7-де болур.

Конкурстан дашкаар кирерлериниң документизин июль 20-ден 27-ге чедир хүлээп алыр, беседалажыышкын июль 28, 29 хүннеринде болур.

Документилерни дараазында адресче дужаар: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 31. Респотребсоюзтуң кадрлар килдизи.

Ажылче чалап тур

Тыва респотребсоюзтуң баштаар чери ажылчыннарны (түр), септелге-тудуг ажылдары кылыр бызаңчыларны, чазаныкчыларны, штукатуржуларны, печниктерни ажылче дүрген чалап тур.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 31. Ниити килдиске ажыл шагының үезинде келир. Телефон № 2-50-01.

Улусчу чогаадылганың болгаш культура-чырыдыышкын ажылының республика эртем-методиктиг төвү методистерни болгаш музыка секторунуң эргелекчизин (дээди тускай эртемниг болгаш башкы эртемниг-даа болза ажырбас) база машинакчыны ажылче чалап тур.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 15. Телефоннар № № 2-48-62, 2-54-00.

ИЮНЬ 17-де

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—«Игорь Саввович». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 9.20 —«Бүзүрек, чиг-даа болза, элдептиг». 10.20 —«Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 11.05 —11.15 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «Ставрополь. Хоорайның хүнү». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.55 —«Мастер кыс». Телеочерк. 17.20 — «Кезээде хүн чырып турзун». Грузияның уруглар уран чүүл коллективтериниң концерти. 18.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур. «Ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерде күш-ажылчы коллективтиң ролю». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Дилээшкин. 19.35 —Кадык болурун күзеэниңзе. Туризм. 19.50—«Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —Резонанс. Политиктиг тайылбырлакчы Б. А. Калягин чорудар. 22.50 — «Аас-кежикти силерге күзедим». Музыкалыг телефильм. 23.25 —23.50—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Скрипач». Фильм-концерт. 8.50 —«Оолдар он алды харлыг тургаш». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезиниң дугайында. 9.20 —«Кадыр эл». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.35 — «Изумрудтуг хоорайның илбичизи». Мультфильм. 5-ки, 6-гы сериялары. 11.15 —Немец дыл. 11.45 —«Та болзун, та болбазын». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 12.50 —«Алдын чоос». Янзы-бүрү чурттарның уруглар коллективтериниң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. Италиядан дамчыдылга. 13.50 —Красноярск телестудиязының программазы. 14.20 — 14.30 — Медээлер. 18.00 —Медээлер. 18.10 —Дж. Верди. Опералардан үзүндүлер;

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Уруглартга фильм. 19.20 —«Аяя тевү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Социал программа — боттаныпышкында». 19.40 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.50 —Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Гандбол. ССРЭ чемпионаты. Эр кижилер. ЦСКА — СКА. (Минск). 20.50 —3. Колан. Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.40— «Кадыр эл». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12 градус чылыг болур, чамдык черлерге 1 градус соок, 4 градус чылыыр. Хүндүс 22—27, чамдык черлерге 12—17 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 7—9, хүндүс 24—26 градус чылыыр.

Автооруктарга кестүрү эки.

кино

ИЮНЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Грог» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Судьба барабанщика» 10.30, «Новые амазонки» 14.00, 16.00 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 13.10, «Мишка, Серега и я» 11.10, «Сошедшие с небес» 15.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Тайный посол» 17.10, 20.00, «Курьер» 15.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Зимородок» 14.30, «Сиртаки» 16.00, 17.40, 19.20 шактарда.

Кызыл хоорküүскомунуң иштики херектер килдизи база ол ышкаш паспорт столу, куравоинспекция салбыры Найырал кудумчузунда 120 дугаарлыг чаа туттунган административ бажыңда турарын Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу дыңнадып тур.

ШЫН
Адресивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:
редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга аамазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3529
ТС 00363